БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

50 ЧЫЛГА ЧЕДИР 51 ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч. СЕНТЯБРЬ 16 СУББОТА № 220 (6857).

Өртээ 2 көп.

Бөгүнгү номерде — Өвүр район

ОКТЯБРЬНЫҢ ХЕРЕЛИНДЕ...

К. Н. ШУЛУУ,
СЭКП райкомунуң бирги секретары

Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарын мөлчүкчү тургузугган бүрүн хоорул алгаш, ниитилел хөгжүлдезиниң социалистиг оруунче киирип, капиталистиг делегейниң дүмбейинге коммунизмниң чырытнылыг кызыл тугун көдүрген Улуг Октябрьның 50 чыл оонуң байырлалынга чедир санныг хонук артган. Бүгү совет кижилер-биле кады Өвүр районнуң ажыл-ишчилери ол төөгүлүг хүнге уткуштур хей-ът кириишкинниг ажылдап, өндүр улуг юбилейге социал экономиктиг болгаш культура талазы-биле чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш, чүткүлдүг болгаш шудургу күш-ажылчы эзлчегде туржуп турар.

Өвүр районнуң эрткен оруун көрүп, сайзыралының кадыр артындан хая көрүп хараар болза, Коммунистиг партияның ленинчи Төп Комитединиң болгаш Совет чазаавыстың ачызында хожудангай чораан тыва улустуң депшилгелиг ажы-дүңмаларынга деңнежип келген төөгүзү тодаргай көстүп келир. 1941 чылга чедир-ле Тыва Арат Республиканың чурт девискээриниң чуруунга Өвүр деп кожуун чок турганы билдингир болгай. Ынчан ооң девискээри Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарынга хамааржып турган. Бистиң район тургустунгандан бээр 26 чыл эрткен. Ол үениң дургузунда Өвүр шуут таныттынмас кылдыр хөгжүп сайзыраан.

Бузулбас найыралдыг совет улустарның ажы-дүңмалышны бүлезинге сырый каттышкан тыва улус, ооң иштинде Өвүр районнуң арат чону социалистиг ниитилелди тургузарының хөрээнге боттарының үлүг-хуузун киириштирип, ам коммунизм тургузарының хөрээнде идепкейлии-биле туржуп турарын бо байырлал чылында улуг өөрүшкү-биле, чоргаарал-биле демдеглээр ужурлуг бис.

Өвүр районнуң чонунуң шаанданы амыдырал-чуртталгазы бүгү Тываның араттарының амыдыралы-биле бир дөмей көшкүн, быдаргай мал ажылдыг чораан. Ядыы араттар байларга хөлечиктеп, хүн эрттирип, амыдырап чорааннар. Тывага революстуг тургузуг турупкан соонда, олар ынчан мөлчүлгениң кинчизинден хосталып үнгеннер.

1929 чылда Тываның Араттың Революстуг намының VIII съездизи чурттуң капиталистиг эвес оруктап хөгжүүрүнүң курузун тода айыткан болгаш кооперастыг тургузуушкунның тодаргай сорулгаларын салган. Ол съездиниң шиитпирлерин ёзугаар 1931 чылда феодалдарның малын болгаш эт-хөреңгизин хавырган. Өвүрнүң ядыы араттары ол ажылга идепкейлиг киришкеш, хөлечик адын кезээ мөңгеде хөөп, көшкүн мал ажылдыг, хостуг эрге-шөлээлиг араттар апарган. Ооң соонда 1945 чылдар үезинде районга көдээ ажыл-агый эштелгелери тургустунуп эгелээн. Коллективтиг ажыл-агыйның типилелгези дээш Совет Тываның коммунистериниң ажылынга кол черни областың ийи дугаар партия конференциязы (март, 1948 чыл) эзлеп, калбак коллективизацияны чорударынче партия организацияларын углаан.

1949—50 чылдарда республиканың төп районнарындан эгелээн массалыг коллективизацияның чалгыы Өвүрге кээп, эки-тура эштелгелери колхозтарже чоорту шилчип киргеннер. Далай ортузунда ортулукчугаш ышкаш, экономиказы кошкак ынчангы бичии колхозтарны амгы үеде күчү-шыдалдыг колхозтар-биле деңнээр аргажок! Ооң чижээнге «Кызыл тук» колхозту ап көрүүлүңер.

Ынды колхоз 1951 чылдың июльда бистиң районнуң Саглыга 24 мурнакчы араттарның инициативазы-биле тургустунган. Ынчан ооң күчү-шыдалы кандыг турганыл, ынчаш? 30 ереге, 69 ажыл кылып шыдаар кижи турган, ниитиниң хөреңгизи — 102 инек, 46 чылгы мал, 569 хой, 380 өшкү, 1 сиген көзер машина, 5 аът андазыны, 3 плуур, 13 хомут, 2 терге, 43 барба, 16 хүүрек, 3 айыыр, 19 хол кадыыры, 47 метр чеп аргамчы, 114 метр хендир, 18 чүген-чулар, 9 балды, 3 дөрбелчиг казанак, бир ажмаар — бо-дур бо.

Ынчаарга республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының деңнелинге үнген амгы «Кызыл тук» дугайында мактап чугаалаар дизе чүве-ле хөй!

«Коллективизация база Октябрь революциязының чаалап алышкыннарын быжыглаан, көдээни чаа, социалистиг орукче киирген, ажылчын аңгының болгаш тараачыннарның эвилеин улам быжыглаан...» деп, Улуг Октябрьның 50 чылынга СЭКП ТК-ның Тезисинде айытkан. Ол дугайын «Кызыл туктун» чижээнден көстүп турар бистиң Өвүр районнуң хөгжүлдези база бадыткаан. Шынап-ла, улустарның улуг совет бүлезинге киргенивистен бээр бо хүннерге чедир бистиң районнуң ажыл-агыйларының экономиказы болгаш культуразы дыка бедээн. Бир эвес бөгүн Совет Эвилелиниң колхозтарының бирээзинге-ле ортумаа-биле бир муң бода, бүдүн чартык муң хире шээр мал онаажыл турар болза, бистиң районнуң колхозтарының бирээзинге-ле 2200 бода, үжен муң ажыг шээр мал онаажып турар. Чүгле сөөлгү он чылдарның дургузунда безин бистиң районга ниитиниң мыйыстыг бода малы 185 хуу, шээр малы 239,5 хуу немежип өскен. Районнуң колхозтарының болгаш совхозунуң бир квадрат километр ажыглалдыг шөл бүрүзүнге 36,2 баш мал онаажыр. Ооң-биле чергелештир күрүнге көдээ ажыл-агый продукциязын садарының хемчээли база өскен. Колхозтарның болгаш совхозтуң акша орулгазы улгадып, эрткен чылын 100 гектар көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг шөл бүрүзүнге онааштыр «Торгалыг» совхоз — 440, «Коммунизмче орук» колхоз — 630, «Кызыл тук» колхоз — 489 рубль орулганы алган.

Октябрьның ачызында Өвүрге үндезин социал-экономиктиг болгаш культура тургузуушкунунуң улуг чаартылгалары боттанган. Чоокта чаа-ла районнуң ажыл-агыйлары техникиг хандырылга талазы-биле шоолуг эвес турган. Ам оларда 60 ажыг автомашина, 30 ажыг амгы үениң тракторлары болгаш хей-хей көдээ ажыл-агый машиналары, суур бүрүзүнде электри хөделдиричилери, пилорамалар ажылдап турар апарган.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының болгаш СЭКП Төп Комитединиң март (1965 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң кол айтышкыны болза ажыл-агый бүрүзүн орулгалыг кылдыр ажылдадыры болур. Эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, хей болгаш шынарлыг продукцияны бүдүрүп, ооң бот-үнезин чиигедири үстүнде сорулганы чедип алырынга кол рольду ойнаар. Бо талазы-биле бисте чамдык ажылдар кылдынган. Бистиң ажыл-агыйларывыста продукцияның бот-үнези республикада ортумак деңнелден элээн чиик болуп турар. Ынчангаш Өвүрнүң ажыл-агыйлары бот-үнени чиигетнениинден 1966 чылда 636379 рубльдиң акша орулгазын алганнар.

Партияның болгаш чазактың талазындан көдээниң арат чонунга хүн бүрүде көргүзүп турар материалдыг болгаш моральдыг деткимчезинге хей-ът кирген мурнакчыларның отряды хүн бүрүде өзүп турар. «Кызыл тук» колхозта коммунист Очур Даваа бригадирлээн Көк-Тей хойжу бригадазы юбилейлиг чылда боттарынга алган хүлээлгелерин чедиишкиннии-биле күүседип, бүдүн бригада 100 хойга онааштыр 102 хураганны менди камгалап албышаан, күрүнеге 11 тонна дүк садар хүлээлгезин ажыр күүседкен.

«Торгалыг» совхозта Тумат Осур-оол, Биче-оол Барыңмаа, Тюлюш Сундуй-оол, Донгак Анай-оол, Кыргыс Чигден-оол, Николай Натпит-оол, Тумат Чүлдүм-оол, «Кызыл тук» колхозта Дамдың Мижит-Доржу, Донгак Базыр-Сат, Саая Төмүр-оол, Ооржак Баян олар бо чылын төрүүр 100 хой бүрүзүнден 110—118 чедир хураганнарны менди камгалап алганнар. «Кызыл туктуң» саанчызы Ооржак Көк, «Коммунизмче орукта» Монгуш Сүрүмаа, «Торгалыгда» Куулар Курутай районнуң шолбаннарынга санадып келген. Ол чижектиг мурнакчылар бисте хөй.

Бистиң район Совет эрге-чагырганың чылдарында культура хөгжүлдезинге база улуг базымнарны кылганын демдеглевейн барып болбас. Ам районнуң девискээринде 2 ортумак, 3 сес чылдыг, бир эге школалар бар, ында 120 ажыг дээди болгаш ортумак тускай эртемниг башкы кадрлар ажылдап, 1600 ажыг ажы-төлдү өөредип, турарын чугаалаарга-ла четчир. Коммунистиг партияның хүн бүрүдеги ада сагыш салышкынының ачызында районда колхозчуларның болгаш совхоз ажылдамчыларының 500 хире уруглары күрүнеиң долу хандырылгазында — интернатта өөренип, хей-хей чаштар ясли-садиктерде доругуп турарын база немеп кааны.

Районда бир Культура бажыңы, алды клубтар ажылдап, культурлуг дыштанылганың төвү болуп турар. Октябрьның 50 чылынга тураскаатkан республика көрүлделеринге бистиң уран чүүл коллектививис дээрелериниң бирээзи болуп шылгараан база районнуң Культура бажыңының агиткультбригадазы «Чадаган» республика көрүлдезинге бир дугаар черни алгаш, Улан-Удэ хоорайга зона көрүлдезинге бирги чергениң дипломун ап, чаа Өвүрнүң хемнериниң хостуг чоргаар аялгаларын Байкалдың эриктеринге чаңгыландырган.

Шаанда Өвүрнүң чону караңгы, бүдүүлүк чорааны билдингир. Октябрьның херели ол караңгыны чырытkан. Ам районда мергежилдиг кадрлар көвүдеп, ажыл-агыйны кара угаан-биле башкарар чоруктан уштунуп, эртемге үндезилеп ажылдап турар.

Бүгү совет улус-биле кады районнуң ажылчы чоннары юбилейлиг чылда боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алгаш, ону амыдыралга боттандырып, күрүнеге көдээ ажыл-агый продукциязын садар хүлээлгелерин I—II кварталдарда чедиишкиннии-биле күүседкен, ам эът садарының чыл планын октябрь 1-де, сүттүүн ноябрь 1-де күүседир деп сорулганы салып алган ажылдап турар болгаш сөзүн эзлеп шыдаар-даа.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир ам-даа чедип алыр сорулгалар бар. Революцияның юбилейин демдеглээриниң эң эки аргазы болза кол кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже угландырары болур деп В. И. Ленинниң чагыын районнуң партия организациязы утпайн турар. Ылаңгыя районда мал чеми белетиээриниң болгаш мал эдерилгезиниң ажылы ам-даа оожум темпиде чоруп турар. Кичээнгейни күштелдирерин негеп турар өскедаа участоктарны адап болур.

Бистиң бөгүнгү сайзыраңгай ажыл-агыйывыс, аас-кежиктиг чуртталгавыс Улуг Октябрьдан төрүттүнген улустарның акы-дүңмалышкы найыралының ачызында тургустунган. Бежен чылдың бедик бажыңдан чоргаарал-биле, ханы бодал-биле көрүп турарывыс эрткен орукту Коммунистиг партия углап-баштап келген. Юбилейже бистиң базымывыстың бүзүрелдии болгаш күштүү ында.

„Шын" солуннуң „Ажаап алыышкынның шалыпчызы" деп шилчиир тугу

Каа-Хем районда „Ленинчи орук" колхозтуң комбайнерлери Афанасий Ефимович НИКИФОРОВЧЕ болгаш ооң оглу Александр Афанасьевич НИКИФОРОВЧЕ шилчээн.

Никифоров адашкылар-ның ийи агрегады ажаап алыышкын эгелээниинден бээр 800 гектар шөлдүң тараазын кескен болгаш бастырган. Хүнде ийи норманы күүседип турарлар.

Ажаап алыышкынның мурнакчыларынга алдар болгаш мактал!

БЕШ ПЛАННЫГ

Таңды районнуң тараажылары дүжүт ажаап алыышкынын болгаш күрүнеге тарза садарын үргүлчүлевишаан. Август 13-те турганы-биле алырга, күрүне шыгжамырынга районнуң ажыл-агыйлары 8604 тонна тарааны садып, ниити планны 28,1 хуу күүседкен.

Тараа садарының талазы-биле мурнуку хевээр-ле, «Коммунизмче херели» көдээ ажыл-агый артели мурнавышаан. Бо ажыл-агый 500 тонна тараа садар планныг турган, бо хүннерге чедир 1399 тонна тараа-ны күрүне шыгжамырында урган. Боттарының бар аргаларын болгаш дүжүттүң байдалын көргеш, колхоз юбилейлиг чылда күрүнеиң чагыг-планын беш катап эжыр күүседирин шиитпирлээн.

Сөөлгү үеде «Тиилелге» совхоз күрүнеге тараа садарын элээн күштелдирген. 10600 тонна тараа дүжаар турган, бо совхоз ам үеде 3309 тонна тараапы саткан. Күрүне шыгжамырынче тараа кирери районда үргүлчүлевишаан.

ЮБИЛЕЙГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

Пландан ажыр 3 муң тоннаны күрүнеге

Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтун (даргазы эш **Моргун**, партия организациязының секретары эш **Прончатов**) ажыл-ишчилери күрүнеге тараа садарының план-чагыын күүседипкени-биле холбаштыр артельдиң эр, хереэжен колхозчуларынга, тускай эртемниглеринге СЭКП Тыва обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели байырны чедирбишаан, пландан ажыр ам-даа 3 муң тонна тарааны садар деп оларның шиитпирлээнин улуг патриоттуг херек кылдыр үнелеп демдеглээн.

Дүжүт ажаап алыышкының, күскү аңгыс андарылгазын чедиишкиннии-биле доозар дээш бүгү күштерин үндүрер, эки шынарлыг үрезиннерни бүрүнү-биле уруп алыр, бүгү колхозчуларның, ылангыя малчыннарның амыдырал-байдалын улам экижидеринче онза кичээнгейни салыр, малга тодуг болгаш чылыг кыштаглаашкынны белеткээр, Көк-Хаак суур ёзулуг көк хаак дег болу берзин дээш, ону чаагайжыдар талазы-биле ажылды улам калбартыр, бүгү социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседир дээш бүгү хемчеглерни Көк-Хаактың ажылчы чоннары алыр дээрзинге бүзүрелин СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели ол байыр чедириишкининде база илергейлээн.

Литератураның болгаш уран чүүлдүң эң эки чогаалдары дээш

РЕСПУБЛИКА КОНКУРУЗУНУҢ ЖЮРИЗИНИҢ ШИИТПИРИ

Литератураның болгаш уран чүүлдүң республика конкурузунга кирген, а ол ышкаш Совет эрге-чагырганың 50 чылынга турасkаатkан конкурсту чарлаандан бээр сөөлгү ийи чыл иштинде тургускан болгаш парлап үндүрген чогаалдарны чугаалажып көргеш, дараалында шаңналдарны тыпсырын жюри докладаткан:

ЛИТЕРАТУРА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

I. Ийиги шаңналдарны:

1. **В. Ш. Көк-оолга** — Алдан маадырлар дугайында «Самбажык» деп шиизи дээш 300 рубльди.
2. **Ю. Ш. Күнзегешке** — «Көк-Эл» деп шулүглели, «Багырның хылыжы» деп балладазы дээш 200 рубльди.
3. **М. Б. Кенин-Лопсанга** — «Бичии башкы», «Оттук» деп шулүглелдери база шулуктеринин «Мээн чалгынарым» деп чыындызы дээш 200 рубльди.

II. Мактал шаңналдарны (бирээзинге-ле 100 рубль):

1. **Д. О. Бегзига** — «Өңдүктер дугайында тоожу» деп тоожузу дээш.
2. **В. Б. Саган-оолга** — «Ленин болгаш ава» деп шулүү дээш.
3. **К. Д. Зкер-оолга** — бичии уруглларга бижээни «Мээн чечектерим» деп чыындызы дээш.
4. **А. Ф. Емельяновка** — Сергей Пюрбюнүн «Чечек» деп шулүглелин очулдурганы дээш.

III. С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп чогаалының дугайында.

С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузунун» ийи ному конкурска кирген. Конкурстуң жюризиниң шиитпирин ёзугаар ол чогаалга бирги шаңналды тыпсыр дээн, ынчалаадаа ол чогаалды Россия Федерациязының Күрүне шаңналынга киирер дугайында Тываның эртем-шинчилел институтунуң литература секторунуң база Тываның чогаалчылар болгаш журналистер авиледериниң, ном үндүрер черниң саналын өөренип көргеш, бирги шаңналды тывыспас деп шиитпирлээн.

ЧУРУКЧУЛАРНЫҢ БОЛГАШ СИИЛБИЛГЕ УРАН ЧҮҮЛҮНҮҢ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ЧОГААЛДАРЫНГА

I. Ийиги шаңналдарны (бирээзинге-ле 300 рубль):

1. **С. К. Ланзыга** — болук чуруктары дээш.
2. **М. А. Петровка** — «Совет Тыва» деп болук линогравюралары дээш.
3. **М. Х. Черзиге** — сиилбилге уран чүүлүнүң болук ажылдары дээш (даштан чазаан).

II. Мактал шаңналдар (бирээзинге-ле 100 рубль):

1. **И. Ч. Салчакка** — «Алдын куш», «Маңгыс», «Авазаңгыр койгун» деп номнарның чурук каасталгазын кылганы дээш.
2. **Л. Д. Протасовка** — тыва угууланың чыындызы дээш.
3. **Дондук Тойбухаага** — сиилбилге уран чүүлүнүң болук ажылдары дээш (даштан чазаан).

ТАНЦЫ УРАН ЧҮҮЛҮНҮҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

I. Ийиги шаңнал (300 рубль):

Н. Б. Тыртын-Карага — «Чагытайның чалгыглары» деп танцызы дээш (аялгазы Р. Кенденбилдии).

II. Мактал шаңнал (100 рубль):

Ю. Оюн Кара-кыска — «Ужуражылга» деп танцызы дээш (аялгазы Ю. Сундуйнуу).

ХӨГЖҮМ УРАН ЧҮҮЛҮНҮҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

I. Үшкү шаңнал (200 рубль):

Р. Д. Кенденбилге — «Мээн аъдым» деп ыры дээш.

II. Мактал шаңнал (100 рубль):

Р. Н. Лесниковна — «Тоорукту долгай таңдым», «Бай-ла Хемчим», «Теве-Хая» деп улустуң ырларын таарыштыр ажылдап кылганы дээш.

Күрүнеиң шыгжамырынче

КАА-ХЕМ МУРНАВЫШААН

Сентябрь 15-ке чедир республиканың колхозтарындан болгаш совхозтарындан күрүне шыгжамырынга 32935 тонна тараа кирген азы күрүнеге тараа дужаар план 54,9 хуу күүсеттинген. Күрүнеге хей тараа дужаар кол районнарның көргүзүглери мындыг:

РАЙОННАР	*КҮҮСЕТКЕН ХУУЗУ*
Каа-Хем	*86,5*
Биш-Хем	*52,3*
Улуг-Хем	*43,0*
Таңды	*34,8*
Чөөн-Хемчик	*26,8*

«Бурунгаар», «Көк-Тей», «Тээли» совхозтар күрүнеге тараа садар планын күүсеткеш, ам пландан ажыр тараа садарын үргүлчүлеп турар. Сентябрь 14-те тараа хүлээп алыр черлерге 2670 тонна тараа кирген. Ол хүн Таңды райондан 1109 тонна, Каа-Хемден 1015 тонна кирген. «Межегей», «Тишлелге» совхозтар 300-436 тоннаны киргеннер. Барыын-Хемчик район болгаш элээн хей ажыл-агыйлар ол хүнну куруг эрттиргеннер. «Элегес», «Чыраа-Бажы», «Өөк», «Барлык», «Шекпээр» дээш шупту 9 совхоз ол хүн күрүне шыгжамырынга чаңгыс тонна-даа тараа киргеннер. Бир эвес ажыл-агый бүрүзү хүнде эвээш, хей-даа бол, тарааны узуктел чок киирер болза, республиканың ниити түү дыка чер алган турар ийик.

Кысказы-биле

Районнуң тудуг-септелге участогу бо чылын чуртталга тудуунуң чыл планын 80 септелге планын 100 хуу күүсеткен. Участоктуң коллективи малчыннарга чуртталга бажыңнарын тударынче улуг кичээнгейни угландырган. Чаа 18 бажыңны оларга тутkан болгаш 38 бажыңны крышаны, 22 бажыңга кладовканы кылган. Дыка хей бажыңнарны штукатуралаан, 16 бажыңның шалаын чаарткан база 20 бажыңга плита печкаларны салган. Коллектив кежигүннери юбилейлиг чылдың даалгазын ноябрь 1-де чедир күүседир дээш ажылдап турар.

* * *

Хандагайты суурда уругларын музыка школазы ажыттынган. Ында албан хаакчыларның, колхозчуларның 50 уруглары музыканың үнелеринерин өөренип эгелээн.

Школаның башкыларында Кызылдың музыка училищезиниң (амгы уран чүүл) доозукчулары Ирбен-оол Тулуш, Чечек Чымба болгаш Мария Монгуш олар ажылдап кирипкен.

ЧУРУКТА: «Торгалыг» совхозтуң Д. Кызыл-оол бригадирлээн мурнакчы хойжу бригадазының одарында.

А. АЙРНИН фотозу.

ҮРЕЗИН—ДҮЖҮТТҮҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Кодээ ажыд-агый культураларының бедик, туруштуг дүжүдүн өстүрүп алырының кол негелделериниң бирээзи—ону сорттуг, райончуткан, бедик кондициялыг үрезиннер-биле тарыыры болур. Ынчаарга ындыг үрезиннерни чүгле агротехниктиг өстүрүүшкүнүн бүгү чүрүмнарын сагыырыбиле эвес, харын база үрезинни чогуур өйүнде ажаап, кургадып, арыглап, соттап, шыны-биле кадгалап турган алыр.

Бистиң республиканың кодээ ажыл-ишчилери бо чылын таоаа болгаш мал чеми культураларның эки дүжүдүн өстүрген, ам ниити ажаап алыышкын-биле чергелештир үрезин участоктарын ажаап алырынче онза хүнээнгейни салыыр эргежок чугула. Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары үрезин белеткелиниче улуг кичээнгейни салып турар. Чижээлээрге, «Тиилелге», «Межегей» совхозтарда, дүржулга станциязында, «Революцияның чалбыыжы», «Кызыл тараачын» колхозтарда, Каа-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйларында чылдың-на үрезиннериниң чүгле санының эвес, харын шынарының дугайында чогуур кичээнгейни салып турар, ол чорук дүжүттүн чаагай болурунга ажыын берген.

Оларда бүгү-ле сорттуг тарылгаларның болгаш үрезин участоктарының шенелдезин өйүнде кылып турар. Ниити ажаап алыышкын-биле чергелештир үрезин участоктарынга база ажаап алыышкынны чорудуп, ол-ла дораан оларны тараа арыглаар болүүн болгаш нарын машиналарга чогуур кондициязынга чедир ажылдап кылып туурарлар.

Ынчангаш сорттуг, райончуткан болгаш кондициязынга четкен үрезин-биле тараан черлерден бедик дүжүттү ап турар. Эрткен чылын тараа культураларның ортумак дүжүдү гектарданна Танды районга 14,1 центнер, Бии-Хемге — 13,4, Каа-Хемге — 12,7 центнер болган. Ол районнарның чамдык ажыл-агыйларынга гектардан-на 18—19 центнер чедир ап турган. «Межегей» совхозтуң Кара-Булун бригадазынга кызыл-тастың «Саратовская-29» сортун тараан 2100 гектар шөлүнден гектарга онааштыр 19,5 центнер дүжүт алдынган, а дүржулга станциязының дөртку бригадазынга ол-ла хире шөлге 20,5 центнер болган.

Тандыда күрүнеин үрезин участогунга гектарга онааштыр ол-ла сорттуң кызыл-тазын 44,7 центнерни, «Мильтурум-553-тү»— 25,9 болгаш «Скаланы»—30 центнерни алган.

Бо чылын бедик дүжүттү «Тиилелге», «Бурунгаар», «Межегей» совхозтар, Каа-Хем районда «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы», «Октябрь 14 чылы», Тандыда «Коммунизмниң херели» колхозтар ап турар.

Үрезиннерни үрарын болгаш белеткээрин херекти эки билири-биле чорудуп турар черлерге агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок чылдарда безин бедик дүжүттү ап турар дээрзин үстүнде фактылар чугаалап турар.

Ындыг турбуже, республиканың чамдык ажыл-агыйларында үрезин дугайында ындыг сагыш салыышкынын кылбайн турар. Бир эвес республикада ниитизи-биле тараа болгаш мал чеми культураларның 80 хуузун чогуур кондициялыг үрезиннер-биле чажыт тараан турган болза, Улуг-Хем районга ындыг үрезин 56 хуу, Бай-Тайгага—46 хире, Эрзинге — 11,7 хуу болган, а Өвүр болгаш Тожу районнарга чогуур кондициялыг үрезин шуут чок болган.

Оон туржук, Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң удуртукчулары үрезин арыглаар чорукту артык чарыгдал кылдыр санап, элээн каш чылдарның дургузында сорт чок үрезин тарып турарлар. «Тээли» совхозка муң тонна ажыг үрезинни ажылдап шенээрге, 64,4 хуузу арыының талазы-биле кондиция чок болган. Ол ажыл-агыйга тараа арыглаар машиналар четчир турган-даа бол, оларны белеткээр, таарыштырарынче совхозтуң тускай эртемниглери кичээнгей салбаан турган.

Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларының кол болгаш соңгаарладып болбас сорулгазы — райончуткан эң эки сорттуң үрезиннериниң бүрүн күрлавырын тургузары, оларны бедик кондициялыг байдалга чедирери болур. Боттарының бедик кондициялыг үрезинин үруп ап шыдавас ажыл-агыйларга тараа болгаш мал чеми культураларның ажаап алыышкынының үезинде ажыл-агыйлар болгаш районнар аразында үрезин солчуушкуннарын чорудар херек.

Дүжүттү бедилериниң чугула күрлавыры болза элита (тулган эки сорттун) болгаш бирги репродукцияның (дүржулга станциязының бүдүргени) үрезиннери-биле тарыыры болур. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары болза, сорттарын чаартыр болгаш солуур сорулга-биле боттарынга райончуткан элита үрезиннерни чагып алыр дугайында сагыш салыр, а дүржулга станциязы ол үрезиннерни чүгле тааржыр стандарты-биле белеткээр ужурлуг.

Келир чылга үрезиннерни дүрген ажаап ап, белеткээриниң бүгү аргалары бар. Ажыл-агыйларда ажаап алыышкынның болгаш тараа арыглаарының машиналары четчир. Складтар, шаннар белен. «Тиилелге», «Межегей», «Элегес» совхозтарда, «Коммунизмче орук», «Революцияның чалбыжы» колхозтарда тараа арыглаар черлер механизастаттынган.

Ындыг болза-даа «Коммунизмниң херели» колхозта, «Найырал», «Чыраа-Бажы» болгаш «Өөк» совхозтарда тараа арыглаар механизастаттынган черлериниң тудуу доозулбаан. Ол ажыл-агыйларда айыттынган тудугларны ажыглалга киирер хуусаазын үреп турарының кол чылдагааны болза оларны тулуг материалдары-биле багай хандырып, «Коммунтудуг» септелге-тудуг эргелелиниң талазындан контрольдун чок болуп турарында. Бо чылын оларны ажыглалга киирер төлээде, ол тудугларже кичээнгейни дыңыдар херек.

Үрезин участоктарының ажаап алыышкынының баштайгы хүннериниден эгелээш-ле тараа арыглаар машиналарның ийи эзлчег-биле үзүктел чок ажылдаарын организастаар, графикти болгаш онаалганы, материалдыг идиг бериишкининиң немелде хемчеглерин ажылдап кылыр, үрезин фондуларының талазы-биле тускай эртемниглериниң болгаш бригадирлериниң харыысалгазын бедидер чорук чугула. Үрезин тараанның хөй нуруузун тарылга стандартының бирги болгаш ийиги класынга чедирген турар херек.

Үрезиннериниң арыглаашкынын болгаш сорттаашкынын ноябрь 1-ге чедир ылаап доозар. Контроль-үрезин лабораторияларының ажылдакчылары анализ кылырынга үрезинни өйүнде ап, оон түңнелдерин тускай эртемниглерге дораан бээр ужурлуг, ынчангаш үрезиннерни чогуур кондициязынга чедир ажылдап кылырының хемчеглерин алыр.

Эки шынарлыг үрезиннер — келир үениң дүжүдүнүң алдын фондузу-дур. Күстен эгелээш-ле үрезиннерни чажарынга белеткеп алыры,— бо болза 1968 чылдың планнарын күүседиринге дүжүт талазы-биле улуг салыышкын, оон-биле кады ол — юбилейлиг чылдың хүлээлгелерин күүседиринге тараажыларның төлептиг хемчеглери болур.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министриниң ораламчызы.

Чурагайның утказы

«Чамдык улус чурагайны «кургаг» дижир...» дээн бир шүлүкчүнүң одуруглары сагышка кирип келир-дир. Ынчаар чугаалажыр боор чүве. Ынчалза-даа ол-ла шүлүкчү мынчаар уламчылаан:

Ынчалза-даа сайзыралды
көргүскенде,
Ырга деңнеп, шүлүк ышкаш
адап болур...

Шынап-ла, сан-чурагай бистиң чуртталгавыста хөй черни эзлеп турар болгай. Бетки чижек кылдыр «Торгалыг» совхозтуң амыдыралындан каш чурагайны ап көрээл. Совхозтуң ажыл-агыйының кол адыры хой ажылы болур. Оон алыр орулга чыл бүрүде өскүдеп турар. Бир эвес 1962 чылда «Торгалыг» кодээ ажыл-агый артелиниң хой ажылындан алган орулгазы 533,6 муң рубль хемчээлдиг турган болза, ол чурагай эрткен чылын 655 муң четкендир. Бо чылдың түңнели үнмээндаа болза, оон черле кудулавас деп, хөөрем чокка, бүзүрел-биле чугаалап болур.

Юбилейлиг чыл Торгалыгга ындыг чурагайларны тывылдырган. Сентябрь 1-деги байдал-биле алырга, мал бажын өстүрериниң планын совхозтуң малчыннары хойнуун 118,5 хуу, өшкүнүүн—106 хуу күүседткен. Ол дээрге бистиң мурнакчы малчыннарывыстың — хойжу Донгак Анай-оолдуң, өшкү кадарчызы Эзир Биче-оолдуң, дүржулгалыг бригадир Донгак Кызыл-оолдуң болгаш өскелериң-даа шудургу ижиниң үре-түңнели-дир.

Бистиң чонувус сорук кириишкиниг хүннерде ажылдап турар. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ою чоокшулаан, аңаа күш-ажылчы чедиишкиннерин сөңнээри кижи бүрүзүнүң күзели, изиг чүткүлү болгай. Эртемге, хой ажылын сайзырадырының депшилгелиг аргаларына, тускай эртемниглериниң дүржулгазына, экономистериниң санаашкыннарына үндезилээш, «Торгалыг» совхозтуң мал ажылына специализастаашкынын чорудуп эгелээн. Совхозтуң бараанныг бүдүрүлгезиниң 84 хуузун хой ажылы эзлээн. Ону Торгалыг, Чалааты болгаш Чаа-Суур салбырларга турган. Оон-биле чергелештир, амгы хүннерниң ажыл-ижин бодап олурарга, ыыттавайн баар аргажок чамдык бодалдар база тыптып, чамдык чурагайларның бажын ковайтып келир-дир. Совхозта чүс баш төрүүр малга онааштыр алыр чаш телүн саны ам-даа бедик эвес болуп турар. Амгы хүннерде, кажан шээр малдың тарып боозадылгазы чоруп турар болганда, бо дугайын онзалап айтыры черле чептүг. Ынчаарга тарып боозадылганың байдалы кандыгыл? Бетии чижек: Торгалыг салбырның Кара-Талда болгаш Чозада хойжу бригадаларында тарыза чогуур 4 муң 5 чүс хире хойнуң чүгле чаңгыс муңун тарып боозатканы ук ажылдың шүшпек чоруп турарын көргүзе бээр чурагай-дыр. Ынчаарга хойнуң чаш телүн чүс башка онааштыр көвүдедир төлээде, тарып боозадылганың темпизин болгаш шынарын чугулалап көруп, чогуур үеде чорудуп, төрүүр хойларның ажаалгазын күштелдирзе чогуур.

Оон ыңай база бир бергедээшкинни — малдың өлүп-хораар чуугун ал көрээли. Сентябрь 1-ге чедир өлүп-хораан малдың хуузу 1,8 болган. Оон чылдагааны янзы-бүрү аарыгларда дээр, ынчанмыже малдың ажаал-тежээлин, аңаа быжыг чем суурну тургузарын онзалап айытса артык эвес. Бо чылын совхоз 4640 тонна сигенни, 8300 тонна силосту белеткеп алыр хүлээлгелиг. Херек кырында байдал кандыгыл, ынчаш? Ол дугайын кандыг сан-чурагай херечилеп турарыл? Совхоз сентябрь 10-га чедир сиген белеткээриниң планын чүгле 51 хуу, силостуун — 73 хуу күүсеткен. Совхозтуң удуртукчулары (директору эш Мирчин, партия организациязының секретары эш Бурбу, ажылчын комитединиң даргазы эш Чамбал-оол), тускай эртемниглери, малчыннар ам үеде нөгаан сулага ынанып турар. Суланың, арбайның өзүмү эки, ында маргылдаа чок. Ынчалза-даа үе орайтап, даг-тайга« бажынга хар дүжүп, «кадайлар чайы» далаштырып турар чүве болганда, ылаңгыя Сарыг-Хөл, Чалааты, Чаа-Суур салбырларының малчыннары сеткили човап, дувурзер ужурлуг. Үстүнде ийи чурагайның утказы шак-ла ындыг.

Торгалыгның чурагайлары... Ол дээрге чедиишкиннерниң өөрүшкүзү, ажыл-иштиң дүвүрели, шынап-ла — сеткилди хайныктырып келир. Улуг Октябрьның базымнарының ачызында Торгалыг таныттынмас сайзыраан. Оон делгемнеринде, бедик өт-сигениниң аразында нарын дүктүг хойлар шымнып чоруур. Оларны Октябрьдан төрүттүнген чаа нижи хайгаарап, өстүрүп, элбедип турар. Ол кижи амгы хүннүң планчижээ-биле нызыгаарлаттынмайн, келир үеже кезе көрүп, моон соңгаргы чедиишкиннерин бөгүн магадылап, улуг перспективаларның мурнунда туруп турар.

Э. МЕҢНИГ-ООЛ,
Өвүр районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң экономизи.

Д. ДАМБАА,
«Торгалыг» совхозтуң экономизи.

Районнуң мурнакчылары

Алдарлыг ойга — Октябрьның 50 чылынга чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш районда калбарган социалистиг чарышка үре-түңнелдиг ажылдап, өвүржүлериниң чоргаарлары апарган мурнакчылар хөй.

«Коммунизмче орук» колхозтуң саанчызы Лама-Сүрүн Чүдей-ооловна Монгуш — Кужур-Чыраа фермазының дээре саанчызы. Бүгү ажыл-амыдыралын мал ажылынга бараалгаткан бо угбай бодунга быжыглаан 9 инектериниң хүнде-ле 70 литрден эвээш эвес сүттү саап ап турар.

«Торгалыг» совхозтуң аныяк хойжузу Анай-оол Сарыг-оолович Донгак бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 104 хураганны, хойдан-на 2,150 кг дүктү кыргып, боду 20 тонна сигенни белеткевишаан, кышка бүрүн белеткенген.

Хандагайтыда амыдырал хандырылга комбинадының даараныкчы-мастери Хава Шимитовна Монгуш бо ажылга 8 чыл ажылдап, чоннуң культурлуг амыдыралынга улуг үүлени бүдүрүп, бодунуң мергежилин доктаамал бедидип, планның даалгаларны үргүлчү ажыр күүседип турар.

Юбилейлиг чылда 49 харлап турар тудугжу Маадырбай Санчыевич Донгактың бо ажылга стажы—20 чыл. Торгалыг, Хандагайты суурларның чуртталга, бүдүрүлге, албан черлериниң тудугларынга үзүктел чок ажылдап келген.

«Кызыл тук» колхозтуң хойжузу, коммунист Баян Калгажыкович Ооржак бо чылын 100 хойдан-на чүс хураганны, хойдан-на 2,5 кг дүктү алган. Кыштаглаашкынга бүрүн белеткенген.

Саанчы Л. МОНГУШ.

Хойжу А. ДОНГАК.

Даараныкчы Х. МОНГУШ.

Тудугжу М. ДОНГАК.

Хойжу Б. ООРЖАК.

Орёл областа башкы училищезин доосканы, он чеди харлыг башкы кыс амгы «Тере-Хөл» колхозтуң эрги суурунга турган школага ажылдаары-биле хап кээптир.

Даг-даш ажыр кодээ черге
Орус башкы чедип келген.
Талыгырда Орёл черниң
Орлан-эрес төлээзи ол.

Хилиң ышкаш кара чаштыг,
Украин ызыгуурлуг.
Кижи бүрү ону чаптаар,
Ужуражыр, дамактажыр.

Чыл-даа четпээн—биеэ кызы
Тыва сөстү сөглей берген.
Чылыг сеткил ханызындан
Дыңзыг-дыңзыг бадыргылаар:

«Кызыл-ыяш аргазында
Кылаң кара дииң-не бар.
Кызыгаармы паараңында
Кымдан артыы эжим-не бар.»

Кайгамчыктыг эрес башкы
Саат чокка тывалаарга,
Кадылганы, казылганы
Чаштар эки шиңгээй берген.

Оон бээр ам он чеди чыл эрткен. Бо чурукта Саглы школазының өөредилге эргелекчизи Александра Ивановна Луцкая олдур. Тере-Хөлден эгелээш, Таңды өвүрүн одурткаш, мында кээп, уругларны эртемге өөредип, хостуг үеларында бичиилерге солун ном номчуп берип турар.

Эрткен чылын дүржулгалыг башкы А. И. Луцкая «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңнаткан.

Ал. ДАРЖАА.

А. АИРНИҢ фотолары.

Чурумал

КОЛ АЙТЫРЫГНЫ АДААР ДИЗЕ...

Бир-ле катап чайын Чайлыг-Хемге чорук кылып чораан мен ийин. Кидин-не өөт өйү. Шидамында кодан-кодан хойлар ак ааржы-ла. Бир хойжунуң аалынга шайлап олур мен.

— Силерниң ажылыңарда кол-ла түүл чү ирги, малчын?—деп, оон сонуургап айтырдым.

— Кол айтырыгны адаар дизе, дуу ол өгнүн чанынга чеде бергеш, ам дораан дыңнап болур силер — дээш, хойжум ынаар базыпты.

Мен оон соондан эдериптим. Удаваанда чон, соңгукчулар оон-моон чыглып келди. Ортумак сыныыг аныяк хөрээжен кижи улус аразынга туруп келди. Ол кижи малды тайгага одарладырының дугайын, хураган кыргылдазын канчаар чорударының эптиин, ажыл-агыйга харыысалганың дугайын чугаалады.

Ажылчы чоннар депутаттарының Өвүр район Советинин депутады, аныяк хойжу, аныяк ие Кара-кыс Сагаан-ооловна Түлүш-биле ынчаар ужуражтым.

Депутаттың сөстери кижи бүрүзүнүң сеткилин хайныктырып, хөй бодалдарны солчуп, сонуурганчыг чугаалажыгны кылырынче албадап келген. Депутаттың ажылдап турары Кадый-Бажы хойжу бригаданың кежигүннери соңгукчулар Агбаан-оол Саая, Сундуй-оол Түлүш болгаш өскелер-даа аңаа санал берди.

Шынап-ла, ынчаарда кол айтырыгны «мал чайлагладыышкыны» деп адаар турган чүве. Олла хойжу чоргаарал-биле сөгледи:

— Бистиң депутадывыс эш-өөрүн, соңгукчуларны хей-аът киирип билир кижи. Чазын Кадый-Бажынга соңгукчулар-биле ужуражкаш, малдың чаш телүн камгалаарының дугайын чугаалап, база-ла кол айтырыгны адаан. Оон түңнелинде бүгү бригада малдың чаш телүн четче камгалап ап, бир хойдан-на 2,4 кг дүк кыргыыр хүлээлгезин күүсеткен. Сөзү түңнелдиг болур кижи чүве.

Депутат Түлүш-биле ужуражылганың соонда хойжулар база-ла сорук кирген ажылдап турганын ам бодап олур мен. Оон соонда бригаданың чаагай херектериниң дугайын район Советинин сессиязынга база илеткеди-даа. Кара-кыстың соңгукчулар ортузунга чорудуп турар ажылы, хууда үлегерлиг чуртталгазы макталтыг.

Чоннуң айбычызы... Ол чүгле сессияларга чедиишкиннер дугайын илеткеп турар эвес, харын эң бөдүүн болгаш чугула түүлдү безин — малчыннарга херектиг хевис, ширтек кырынга чадар дорожка дээн ышкаш бараанларны чедирип келирин база негеп ап, соңгукчуларның чагыг бүрүзүн күүседип турар.

Чоннуң айбычызы... Ол чоннуң культурлуг чуртталгазы дээш идепкейлиг демисежип турар. Бригаданың кежигүннери боттарының өглеринде шокар-пос көжегелерни кылып алган, янзы-бүрү өннүг торгу-кожаалар-биле «50 чыл», «Октябрьның 50 чылы» деп сырын бижигилээн. Бо күзүн бригаданың 26 коданында ынча санныг «Шын» болгаш «Тываның аныяктары» солуннарны, «Партийжи амыдырал», «Ажылчын хөрээжен» деп орус дылда журналдарны чагытқылаан.

Чоннуң айбычызы... Кара-кыс школага барып, башкылар-биле харылзажып, чүгле бодунуң уруглары Лазор биле Светаның эвес, харын бригада кежигүннериниң ажы-төлүнүң өөредилгезин каттай сонуургап, оларны хайгаарап турар.

Түлүштүң аалынга чоокта чаа база чордум. Өөнүң ээзи Ховалыг Кара-оол биле кады аныяк депутат кыштаан бүрүн белеткеп алган, 12 тонна сиген белеткээр хүлөөлгезин күүсеткен, ам нөгаан суланы белеткежип турар болду. Ол-даа билдингир: амгы хүннерде кол айтырыгларның бирээзи—мал кыштагладыышкынынга белеткел чоруп турар болгай.

И. САРЫМ-ООЛ.

1967 ч. Сентябрь 16.
ШЫН
2-ГИ АРЫН

Совет күрүненің 50 чыл оюнга

ПОЛЯКТАР—ОКТЯБРЬНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ

1917 чыл эгелээн. Романовтарның төрел-сады дүжүлгеден түшкен. Россияда поляктар 1917 чылдың февраль-мартта болгуулаан болуушкуннарның аңаа-ла хайгааракчы, херечилери болбааннар. Олар Петроградта Нева проспектиге кудумчу тулчуушкуннарынга киришкен. Петроград «Крестилериндең» болгаш Москва Бутыркаларындан политиктиг хоругдаттырганнарны хостаарынга, кижи көөр хөөн чок генералдарны болгаш офицерлерни эрге-чагыргадан чайладырынга олар киришкен. Чүс-чүс поляктар 1917 чылдың октябрь—ноябрьда социалистиг революцияны деткээн.

Ады-сураа биллингир болгаш биллинмес поляктарның — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының киржикчилериниң дугайын бөгүн бо үүлге чугаалаарын күзээн мен. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-ның чанында Партия төөгүзүнүң институдунуң харысалгалыг ажыддакчызы доктор Ян Коханьскийниң менээ дыңнатканы-биле алырга, Октябрь революциязынга киришкен сес мун поляктарның ады болгаш фамилиязы амга чедир илерээн.

— ПКАП ТК-ның чанында партия төөгүзүнүң институду «Поляктар — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының киржикчилери» деп номну 900 хире арынныг кылдыр үндүреринде паралдага белеткээн. Номда чыгдынган медээлер биске национал чоргааралдың барымдаалыг сеткил-сагыжын хайныктырып шыдаар — баштайгы тиилелгелиг социалистиг революцияга шаандагы хаанныг империяның түс-түс улустарының төлөөлекчилери-биле кады поляктар база демисешкен-не болгай. Олар Кышкы ордуну болгаш Москва Кремлин штурмнаарынга киришкен, Балтика болгаш Кара далай флоттарынга албан арттырып турган, 1918 чылда Псков чоогунга, 1919 чылда Царицын чоогунга, 1920 чылда Крымга болган тулчуушкуннарга киришкен...деп,— Ян Коханьский чугаалаан олурар болду.

Партийжи төптүн болгаш Петроградтың шериг-революстуг комитединиң кежигүнү, большевиктер партиязының ТК-ның кежигүнү Феликс Эдмундович Дзержинскийниң адын кым дыңнаваан боор! Ындыг болза-даа Петроградтың шериг-революстуг комитединге Ф. Э. Дзержинскийниң удуртулгазы-биле Францишек Гжельщак болгаш Уншлихт база ажылдап турган дугайын билир кижилер ховар. Октябрь революциязы тиилээн соонда Францишек Гжельщак төрээн чуртунга чанып келгеш, Польшаның Коммунистиг партиязының көскү ажылдакчызы турган, а Уншлихт көскү совет шериг начальниги турган.

Польша төөгүчүлер Москва, Киев, Ленинград, Харьков, Астрахань, Красноярск, Курск, Одесса, Пермь, Ростов, Саратов, Свердловск, Ташкент, Тула болгаш Уфа хоорайларда архив материалдарыбиле танышкан. Чижээ, Петроградта телефон станциязын болгаш Төп телеграфты эзлеп алыр үеинде СДКП биле Л-ниң ажылдакчылары Станислав Пестовский, Юлиан Лещинский, Ян Куликовский—Ольский, Кароль Кадлубовский болгаш өскелер-даа шиитпирлиг рольду ойнаанын польша төөгүчүлер илереткен. Ян Куликовский —Ольский биле Кароль Кадлубовский Октябрь революциязының соонда совет күрүне аппарадынга харысалгалыг албан-хүзаалларга ажыллап чораннар.

Советтерниң II төөгүлүг Бүгүросси съездизинге келген делегаттарның аразында 20 поляктар бар болган дээрзин Ян Коханьский чугаалаан. Съездиден соңгуткан Советтерниң Бүгү-россия Төп Күүсекчи Комитединиң составынга Яков Долецкий (1921—1937 чылдарда Россияның Телеграф агентилелиниң болгаш СЭТА-ның удургукчузу турган), Ф. Э. Дзержинский, Францишек Гжельщак, 1918 чылда Крымга Таврича Совет Республиканың Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң Даргазы турган Антони Слуцкий кирген.

Россияның кайы-даа районунга Советтерниң эрге-чагыргазы дээш демиселге поляктар база киришкен. Ф. Лабишевскийниң ады Иваново-Вознесенск-биле, З. Шарынскийниң — Псков-биле, С. Пухальскийниң — Тверь-биле, Б. Бортновскийниң, Я. Мизеркевичниң — Саратов-биле, С. Кулешинскийниң —Пермь-биле быжыг холбашкан болгаш өске-даа ындыг чижектер хөй.

1918 чылда Таврича Совет Республиканы чарлаан Крымга совет удуртулгага поляктар онза идепкейлиг болган деп, польша төөгүчү чугаалап олурар. Анда Улус Комиссарлар Чөвүлелин Антони Слуцкий баштаан. Украинаның Компартиязының ТК-га Станислав Косиор биле Феликс Кон ажылдап турган. Н. Островскийниң бодунуң «Кан канчан катканыл» деп кайгамчык номунда бижээн Феликс Клопотовский Волыньга Кызыл гвардияның идепкейлиг организакчызы болган.

Чүс-чүс поляктарның ат-фамилиялары дыңналып турар. Сибириниң болгаш Якутияның, Азербайджанның болгаш Туркестанның, Кавказтың болгаш Литваның, Белоруссияның болгаш Украинаның аттары дыңналып турар.

— 1918—1920 чылдарда дайынчы эрес-маадырлыг чоруктары дээш 200 чыгам поляктарны Кызыл Тук орден-биле шаңнаанын билир боор силер — деп, Ян Коханьский чугаалаан. ПКАП ТК-ның чанында Партия төөгүзүнүң институдунда бар медээлерден ап көөрге, чүс мун ажыг поляктар Октябрь революциязынга болгаш хамаатты дайынга идепкейлиг киришкен. Оларның иштинден онон мун кижилер социалистиг революцияның херээ дээш боттарының амы-тынын берген. Мун-мун коммунистер болган. Хөй-хөй поляктар Совет Россияга артып калгаш, боттарының амыдырал-чурталгазының сөөлгү хүнүнге чедирле социализм тургузуушкунунга идепкейлиг киришкен. Өскелери төрээн чуртунга чана бергеш, Польшаның Коммунистиг партиязының болгаш Польшаның Социалистиг партиязының («левица»), а сөөлүредир Польшаның ажылчын партиязының болгаш Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының хүрээленинге туруп, социализмниң тиилелгези дээш демиселди уламчылаан.

Октябрьның 40 ажыг хоочун киржикчилери ам улусчу Польшаның янзы-бүрү черлеринде чурттап турар. Чоокта чаа оларның аразындан хөй кижилер Ленинградка болгаш Москвага кээп, Советтерниң эрге-чагыргазы дээш кады демисежип чораан эштерибиле ужуражып, тулчуушкун болгулаан черлерге барып чораннар. Олар польша болгаш өрүс револючу күштернин чаңчыл болган эвилелиниң дириг демдээ болу бергеннер.

Виктор КУЗНЕЦОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.
Варшава.

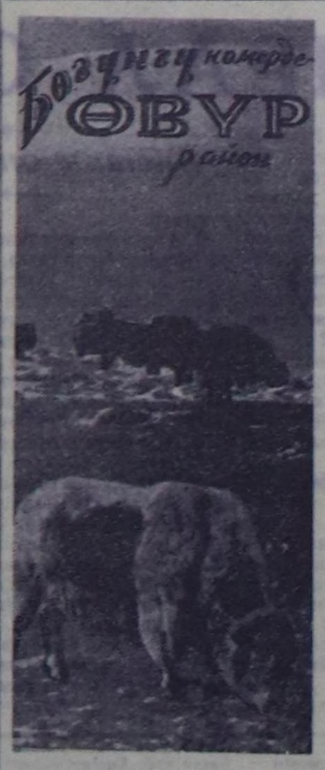

МООЛДУГ-ХЕМНИҢ кежигакеы. Балыгланган черинің ханы бажында ак аржыылындан сыстып одуп келген партизан оол биле уруг холдарындан туттунчуп алган теректер аразында турарлар. Ыракта аныктарның ырлажыры дыңналыр:

Кыдыынайдан харап кээрге,
Кызыл-каттыг Бора-Шайым.
Кыңгырт кылдыр бадыыштар
Кыстыг, оолдуг Бора-Шайым.

— Эх! Дыңнап тур сен бе? Бистің чуртталгавыс база-ла оларның ырлары дег хөглүг болгаш аас-кежиктиг болур—деп, уруг чугаалаар.

Оларның чаны-биле Тываның ревшериниң дайынчылары, партизаннар туттурган самыыннарны сүрүп алган эртелер. Чиңзелиг борттерлиг дүжүметтер, торгу тоннарлыг шөртегер-шөртегер феодалдар баштарын халайтып алган, муңгаргай калгып чоруурлар.

Бо дээрге Хандагайтының Культура бажыңының бот-тывынгыр артистериниң коргүзүп турары «Самыын» деп шинзиниң сөөлгү коргүзүү-дүр. Тываның национал хосталгалыг революциязының чаалаан алышкынын — улусчу эрге-чагырганы, араттарның хостуг эрге-шолээзин чок кылыр, феодалдыг эрги ёзу-тургузугну катап эгидер дээш тура халышкан контрреволюстуг самыыннарны Араттың революстуг аътыг шериг-биле бо чер чурттуг партизаннар мөңаа чылча шаап узуткаан.

Ол контрреволюстуг самыынның киржикчилери революция мурнунда боттарын Бора-Шайның эзлери бие деп санап чораан Дамдыкай мөөрен, Шонакай чагырыкчы, Төмүр хүндү суглар дээн чижектиг феодал-теократ идегеттер эрги ёзузун катап эгидип алырын, байын, шөртейтир маңгыстаарын, тамчыктанырын, а ядыы түреңги кижилерни биеэги хевээр бастып дорамчылаар хөлекчиктери, паштанчылары кылырын күзээннер. Шынап-ла феодализм үеинде араттар байларга хөлечиктеп, оларның пажының чуундузун, божазын ижип, орантандының кат-чимизи, ай-безин, өрге, тарбаганы-биле амыдыран чурттап чораан-на болгай. Шыдажыр аргажок кадыг-дошкун шаажылал, чедимче чок түреңги, дүмбей-бүдүүлүк амыдырал. Бүгү Тывага турганы ышкаш, Бора-Шайга база ядыы араттар үүсче чылдарда шак ынчаар чурттап чораннар.

Кара булуттар хүнүң чайынпанчак херелин чеже-даа хөме бүргеи турза, дөмей-ле аязы бөөрн ышкаш, чаагай чырык, аас-кежиктиг чуртталганы, хостуг эрге-шолээзин чаалап алырынга араттар ханы бүзүреддиг турганнар. Чогум-на ол дээш револючу араттар амы-тынын харамнаңмайн тулчуп, чаап турган-долу дег, чаъс октарга утказуттур көдүрлүп үнүп, маадырлыы-биле демиеежип турганнар. Моолдуг-Хемниң эринде бо турааскаалды чогум-на оларга мөңгежидип турганы ол-дур. Оа маадырлар ынчаарда- ла бо хүнгү Бора-Шайның дугайын, ооң чараш чаагай кылдыр чаартына бөөрин бодап күзеп чораннар. Ол күзелдер ам боттанган.

ТУРАСКААЛДАН ырак эвес, 500 метр хире черде, Бора-Шайның Арыг-Бажында «Коммунизмче орук» колхозтуң сүт-бараан фермазы бар. Бо дээрге чүгле ферма эвес-тир ийин, а ёзулуг-ла амгы үениң социалистиг көдээ сууру-дур. Мында иштин, даштын агартыр чугайлап каан делгем, чырык эге школа бар. Ында ферманың ажыл-ишчилериниң 50 ажыг уруглары өөренип турарлар. Оларны билигленнің делгем оруунче дорт дээди болган ортумак тускай эртемниг башкылар башкылап турар. Келир үениң ол аныяк салгакчылары чылыг, чымчак оруп-дожектиг интернатка чурттап, столоваадан чемненип, күрүненің долу хандырылгазында турарлар.

Ол фермада бичин чаштарга яслини тургускан. Олар база-ла нениң эрге-часыдыы-биле бир дөмей күрүненің долу азыралында өзүп-мандып турарлар. Бо ферманың ажыл-ишчилериниң кадыын ында тургускан кижи эмнелгезиниң эмчилери камгалап турарлар. Ферманың саанчыларының, кадарчыларының эргезинде национал угуузалар-биле хөлеп каастаан, эки дерилгелиг клубту, 3500 хире ном фондуглуг библиотеканы, радиостанцияны, кожер кипону, эт-бараан болгаш азыпчем магазинин дерин каан. Суурда Ильичиниң лампочкалары чайынпандыр хып турар.

Бора-Шайда ипектерни саарын, сүттү сметаналан саржагалаарын, мал чемин болбаазырадып кылырын, хой дүгүн кыргыырын бүрүнү-биле механизаетан болур амгы үениң нарын агрегаттары болгаш өске-даа техника бар.

Бо бүгүнү шаанда, революция мурнунда, Бора-Шайның ядыы араттары угаап бодаар турган бе? Чок!

Дуй бүргеп турган кара булуттарны күштүг хат тарадыр хадын алгаш баарга, хүн херели чайынанын келири ышкаш, Улуг Октябрьның херелинден тыва черниң бир бичин кезин Бора-Шайга чаа, чыртыкылыг, аас-кежиктиг амыдырал шак ынчаар чечектелип сайзырааны ол-дур.

Ам, бо хүннерде, Бора-Шайның аныктары ынча деп ырлажып турарлар.

Амыдырал денге хөгжээн
Алыс чуртум Бора-Шайым.
Омак-хөглүг, ажыл-ишчи
Оолдуг, кыстыг Бора-Шайым.

В. ОЧУР-ООЛ,
журналист.

Чаа доктаалды таныштышаан...

ЧУГУЛА ТУРУШТА

«Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыцай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа хүлээп алган доктаалы — ажылчы чоннарның амыдырал чуртталгазын экижидериниче партия, чазактың ада сагыш салыышкынының тодаргай херечизи, «Бүгү-ле чүвени кижиниң чаагай чоруунга» деп кыйгырыгның боттанылышкыны-дыр.

Мен Хандагайтының амыдырал хандырылга комбинадының идиктер даараар болгаш септээр цехинде ажылдап турар мен. Менээ даандырган ажылды эки шынарлыг, негелдеге дүүштүр кылырда, чүнүң-даа мурнунда бедик мергежил, ажылга харысалга негеттинер, чогум-на ол дугайын ук доктаалда бирдең-бирээ чокка санап айытқан-дыр.

Сөөлгү айның бүдүрүлге даалгазын 128 хууга күүсеттим. Совет күрүнемниң 50 харлаарынга чедир санныг хонуктар арткан, ынчангаш ол байырлалга чедир он айның планын чедиштиниг күүседип, нам болгаш чазактың амыдырал хандырылга ажылдакчыларынга хамаарыштыр үндүргеи доктаалын боттандыраарынга үүүмнү киириштирер мен.

Д. МОНГУШ.

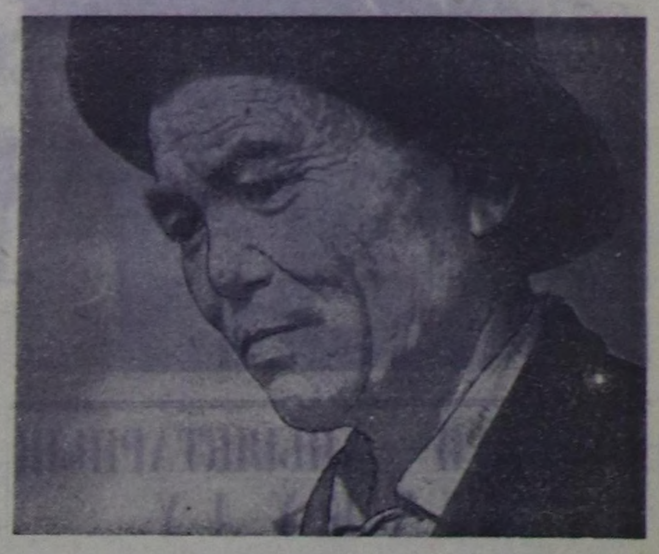

«Кызыл тук» колхозта сарлык кадарчызы, коммунист Санчы Куулар юбилейлиг чылда бодунга алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен. Ол—20 сарлыкты эт планынга дужаган, ооң кадарып турары саар сарлыктардан 11 тонна ажыг сүт алдынган. Ооң ус-шевер холдары көдээ клубтуң уран чүүл болгумнуң киржикчилеринге база дузалаан —үш демир хомусту кадарчы кылып берген.

С. Куулар мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киришкен. Колхоз будурулгезинге эки ажылы дээш «Куш-ажылчы шылгарал» деп медаль-биле шаңнаткан. Кадарчының болук сарлыктары оттаан чоруурун бо чурукта көрүскен.

АМГЫ БОРА-ШАЙ

Октябрьның базымы

БОРА-ШАЙНЫҢ Моолдуг-Хемниң оң талакы эринде доң кырында улуг эвес тураскаал хүнге чайынпандыр костүп турар. Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга тураскаатқан районнуң аныктарының «Дайынчы алдарың оруу-биле» деп походунуң киржикчилери аңаа бо чылдың июньда чыглып келгеннер. Оларның аразында хоочун салгадың кижилери — Тывага болуп турган революстуг болуушкуннарның идепкейлиг киржикчизи Танов Седип-оол, партизан Монгуш Чокпек, баштайгы тыва медицина ажылдакчыларының бирээзи Монгуш Сендажы, эки-турачы фронтучулар Монгуш Даваа, Борис Конгар болгаш өскелер-даа бар.

Бо тураскаалдыг черге 1930 чылдар үеинде кадыг-дошкун тулчуушкуннар болуп турган: Октябрь революциязының тиилелгелиг түгүнүң адаа-биле чалбыышталган тыва араттарның национал-хосталгалыг революциязының чаалаан алышкынын — улусчу эрге-чагырганы, араттарның хостуг эрге-шолээзин чок кылыр, феодалдыг эрги ёзу-тургузугну катап эгидер дээш тура халышкан контрреволюстуг самыыннарны Араттың революстуг аътыг шериг-биле бо чер чурттуг партизаннар мөңаа чылча шаап узуткаан.

Ол контрреволюстуг самыынның киржикчилери революция мурнунда боттарын Бора-Шайның эзлери бие деп санап чораан Дамдыкай мөөрен, Шонакай чагырыкчы, Төмүр хүндү суглар дээн чижектиг феодал-теократ идегеттер эрги ёзузун катап эгидип алырын, байын, шөртейтир маңгыстаарын, тамчыктанырын, а ядыы түреңги кижилерни биеэги хевээр бастып дорамчылаар хөлекчиктери, паштанчылары кылырын күзээннер. Шынап-ла феодализм үеинде араттар байларга хөлечиктеп, оларның пажының чуундузун, божазын ижип, орантандының кат-чимизи, ай-безин, өрге, тарбаганы-биле амыдыран чурттап чораан-на болгай. Шыдажыр аргажок кадыг-дошкун шаажылал, чедимче чок түреңги, дүмбей-бүдүүлүк амыдырал. Бүгү Тывага турганы ышкаш, Бора-Шайга база ядыы араттар үүсче чылдарда шак ынчаар чурттап чораннар.

Кара булуттар хүнүң чайынпанчак херелин чеже-даа хөме бүргеи турза, дөмей-ле аязы бөөрн ышкаш, чаагай чырык, аас-кежиктиг чуртталганы, хостуг эрге-шолээзин чаалап алырынга араттар ханы бүзүреддиг турганнар. Чогум-на ол дээш револючу араттар амы-тынын харамнаңмайн тулчуп, чаап турган-долу дег, чаъс октарга утказуттур көдүрлүп үнүп, маадырлыы-биле демиеежип турганнар. Моолдуг-Хемниң эринде бо тураскаалды чогум-на оларга мөңгежидип турганы ол-дур. Оа маадырлар ынчаарда- ла бо хүнгү Бора-Шайның дугайын, ооң чараш чаагай кылдыр чаартына бөөрин бодап күзеп чораннар. Ол күзелдер ам боттанган.

ТУРАСКААЛДАН ырак эвес, 500 метр хире черде, Бора-Шайның Арыг-Бажында «Коммунизмче орук» колхозтуң сүт-бараан фермазы бар. Бо дээрге чүгле ферма эвес-тир ийин, а ёзулуг-ла амгы үениң социалистиг көдээ сууру-дур. Мында иштин, даштын агартыр чугайлап каан делгем, чырык эге школа бар. Ында ферманың ажыл-ишчилериниң 50 ажыг уруглары өөренип турарлар. Оларны билигленнің делгем оруунче дорт дээди болган ортумак тускай эртемниг башкылар башкылап турар. Келир үениң ол аныяк салгакчылары чылыг, чымчак оруп-дожектиг интернатка чурттап, столоваадан чемненип, күрүненің долу хандырылгазында турарлар.

Ол фермада бичин чаштарга яслини тургускан. Олар база-ла нениң эрге-часыдыы-биле бир дөмей күрүненің долу азыралында өзүп-мандып турарлар. Бо ферманың ажыл-ишчилериниң кадыын ында тургускан кижи эмнелгезиниң эмчилери камгалап турарлар. Ферманың саанчыларының, кадарчыларының эргезинде национал угуузалар-биле хөлеп каастаан, эки дерилгелиг клубту, 3500 хире ном фондуглуг библиотеканы, радиостанцияны, кожер кипону, эт-бараан болгаш азыпчем магазинин дерин каан. Суурда Ильичиниң лампочкалары чайынпандыр хып турар.

Бора-Шайда ипектерни саарын, сүттү сметаналан саржагалаарын, мал чемин болбаазырадып кылырын, хой дүгүн кыргыырын бүрүнү-биле механизаетан болур амгы үениң нарын агрегаттары болгаш өске-даа техника бар.

Бо бүгүнү шаанда, революция мурнунда, Бора-Шайның ядыы араттары угаап бодаар турган бе? Чок!

Дуй бүргеп турган кара булуттарны күштүг хат тарадыр хадын алгаш баарга, хүн херели чайынанын келири ышкаш, Улуг Октябрьның херелинден тыва черниң бир бичин кезин Бора-Шайга чаа, чыртыкылыг, аас-кежиктиг амыдырал шак ынчаар чечектелип сайзырааны ол-дур.

Ам, бо хүннерде, Бора-Шайның аныктары ынча деп ырлажып турарлар.

Амыдырал денге хөгжээн
Алыс чуртум Бора-Шайым.
Омак-хөглүг, ажыл-ишчи
Оолдуг, кыстыг Бора-Шайым.

В. ОЧУР-ООЛ,
журналист.

ИЙИ РАЯ

Каан хүн. Башкы таңдының баштарында ак хар чайнаан. Бурунаар көөрге — дыңзыг хатка силгиткеш, дыраан сиир дег, дыдырара берген ыяштар, ында-мында озаңналган хорум даштар бар.

— Бисте ийи Рая бар болгай, артында фамилиязындан бөөр дөмей— деп, «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазынга бир-ле саанчы чугаалады.— Кайызын-даа Рая Монгуш дээр. Үүгле адаларының аттары-биле ылгажыр улус. Ынчалза-даа олар амыр эвес саанчылар чүве.

Шынап-ла ындыг болду. Кайы-даа Рая журнакчыларның санынга киржип турар. Кайы-даа Рая — комсомолчу. Оларның биргээзи саанчы ажылынга алды чыл болган, өскези дорт чыл ажылдаан, стаж талазы-биле бо ферманың «хоочуннары» улус-тур.

— Бистің фермада саанчы бүргүү 11 инекти саап, 11 бызааны ажаап турар—деп, Раиса Пастык-Доржуевна чугаалай-дыр.—Үүгле сүттү хөйну саарын эвес, харын бызаларының кадык, шыырак доругарын чедип ап турар бис. Чажындан-на эки хайгаарап, аарыг-аржын эмнеп, ажаап турган чаш мал шыырак доругар боор чүве-дир.

— Сүт саалдазын элбедиринге одар-белчиирниң ролю улуг—деп, Раиса Биче-оловна улашты.— Бис Хөндергейниң Артылыг-Ажык деп делгем чайлаанга чайладывыс. Оът-сигени терең, хоолулуг, малга таарымчалыг чер чүве. Ам күзеглеп тур бис. Колхозтуң тараазын ажаап аптарга, Улаагай унунче көжүп бадар бис. Аңгыстарда хову оъду кайгамчык, сүт элбей бөөр чер чүве.

— Ынчаарга Кужур-Чыраада кыштаавыстың кышка белеткели база чүгээр ийин — деп, өске Рая демдегледи. Ынчалза-даа кылыр үүлдер ам-даа эңдерик. Боттарывыс дүүрен, колхозтуң удуртукчуларын, тускай эртемнилерин дүүредип-ле турар улус бис.

— Фермада чаңгыс-даа эр кижи кезүлбес көрүңерден — деп, ийиги Рая база-ла чыда калбады.—Олар шупту мал чеми белеткээн черде. Хар шынааже киир чаай каглылап турда, ынчаннас арга чок.

Юбилейниң журнуу талазында фермага бир чугаалажыг ындыг болду.

А. АЛЫМ-ООЛ.
А. АИРНИЦ фотолары.

ДАШТЫКЫДА

КОСМОС ДЕЛГЕМИН ТАЙБЫҢ АЖЫГЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КНО КОМИТЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫНДА

ТАЙБЫҢ СОРУЛГАЛАРГА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Космос делгемин тайбың ажыглаар талазы-биле КНО комитединиң 10-гу сессиязы ажылдап эгелээн.

Сессияның чугаалажыр айтырыглары — Комитеттиң Кол Ассамблеяга илеткели, эртем, техниктиг белеткел комитединиң илеткели, юридиктиг белеткел комитединиң илеткели база спутниктер системаларының ужудуушкун ажылдарының талазы-биле ажылчын бөлүктүн дыңнадыы.

Кижи төрелгетен сөөлгү үеде космос делгемин идепкейлиг шинчилеп эгелээн болгай деп, Комитеттиң даргазы Курт Вальдхейм (Австрия) ук сессияны ажыткаш чугаалаан. Вальдхейм ол талазы-биле Совет Эвилелиниң, Каттышкан Штаттарның, Францияның болгаш өске-даа чурттарының чедишкиннерин демдегээн.

Бо чылын бодунун бежен чыл оюн байырлап турар Совет Эвилели космосту тайбың сорулгаларга ажыглаарының болгаш шинчилээриниң эгелекчизи болган деп, ССРЭ-ниң төлөөзи П. Д. Морозов демдеглеп чугаалаан. Совет төлөөлекчи социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазынче онза кичээнгейин углаңдырган, космос шинчилелериниң талазы-биле ССРЭ-ниң делегей харылзааларын тодаргайлап чугаалаан.

П. Д. Морозов космос делгемин шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле күрүнелериниң ажыл-чорудулгазының принциптериниң дугайында бо чылдың январьда керээ чарганы — ук Комитеттиң ажылында чаа үе-чаданы тодаргайлап чугаалаан.

КНО-нуң юридиктиг айтырыглаар белеткээр комитеди озал-ондакка ийикпе аргажоктуң кырында хонар ужурга таварышкан космонавтарны камгалаар дугайында Совет Эвилелиниң төлевиленген киргеп дугуржулгазын чедир ажылдап кылыры, таарыштырып сүмележири — бодунуң мурнунга тургустунган сорулганы бо чылып четче күүсетпейн барган деп, ол белеткел комитединиң Женевага болган сессиязының ажылының түңнелдерин тайылбырлаап, П. Д. Морозов хараадаанын илергейлээн.

АЧО-НУҢ АССАМБЛЕЯ СЕССИЯЗЫНЫҢ ХАГДЫНГАНЫ

КИНШАСА. (СЭТА-ның тускай корр.). Африканың чаңгыс эп организациязының ассамблея сессиязы хагдынган. Сессияның ажылынга 37 африк күрүнелериниң төлөөлери киришкен.

Ассамблеяның дараазында болур сессиязын 1968 чылда Алжирге чорудар дээн.

СЭКП ТК-НЫҢ ТЕЗИСТЕРИН АВСТРАЛИЯДА ПАРЛАП ҮНДҮРГЕН

КАНБЕРРА. (СЭТА). Сиднейде «Кволити Пресс пропрайтери лимитед» компаниянның парлалга чери Парлалга медээлериниң агентилели-биле дугуржуп алганын ёзугаар СЭКП ТК-ның «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы» деп Тезистерин бүрүнү-биле бир ном кылдыр массалыг тиражтыг парлап үндүргеи.

Номда совет улустуң амыдыралының янзы-бүрү талаларын көргүскеи чуруктарны парлаан.

Колумбияның компартиязының медеглели

БОГОТА. (СЭТА). ССРЭ — делегейде социализм системазының болгаш национал-хосталгалыг шинчээшкиниң даяныр күжү ол. Бодунуң догуннап келгеи 50 чылдарының дургузунда ооң чедип алган дуржулгазы Черниң бүгү улустарынга үнелеп четпес байлак эртинези болуп турар. Колумбияның Компартиязының Төп Күүсекчи Комитединиң мында чарлаттынын үнгеи медеглелинде ынча дээн.

Боттарының чурттарын хамаарылга чок догуннаан мурнакчы күрүнелер болдуруп алыр дээш, ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш мөлчүткеи өске-даа массаларының кандыг орук-биле баар ужурлуун Совет Эвилели бодунуң хөгжүп келгеи чартык үүс чыл төөгүзүнүң дургузунда тодаргай көргүзүп бергеи деп медеглелде чугулалап демдеглээн.

Хожудангай чораан, хаанныг Россияны күчүлүг күрүне болдурарынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының чугула рольдуг болганын медеглелде демдеглээн. Совет Социалистиг Республикаларының быжыг эвилели—СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазының могаг чок үре-түңнели. Ленинчи партия дайылдажыышынар шолдерине маадырлыг тулчуушкуннарга болгаш үргүлчү чорудуп келгеи тургузукчу күш-ажылга дадыккан, револючу отряд болуп турар деп медеглелде айытқан.

Делегейниң амгы нарын байдалынга ССРЭ чаа дайынның кыпсыкчыларының, ылаңгыа америк империалистериниң кемниг бодалдарынга күчүлүг моондак болуп турар. Ооң тайбыңга ынак ленинчи политиказы хамаарылга чок хөгжүүрүнүң оруунга кирген болгаш империалистиг агрессорларга удур демиселеп турар чурттарының амыдыралчы эрге-ажыктарын илергейлеп турар деп медеглелде ооң ынай демдеглээн.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюн байырлаарынга белеткелди улам идепкейжиериниче КП-ниң медеглелинде түңнел кылдыр кыйгырган.

ЧАЗАККА УДУР СҮЛЧЭЭНИҢ ИСТЕЛГЕЗИ

КАИР. (СЭТА). «Аль-Ахрам» солун чазакка удур сүлчээге киришкеннинге холбаштыр туттуруп хоругдаткан маршал Абдель Хаким Амерниң болгаш өскелерниң база хамаатты кижилериниң херээниң истелге талазы-биле материалдарын бирги арнының шуптузунга парлаан. Чорудуп турар истелгеен хөй чаа барымдаалар илерээн, ынчангаш иштики хөректер министри турган Аббас Радванны тудуп хоругдаары база разведка албанының удуртукчузу турган Салах Насрны бажынынга турар кылдыр хоругдаары эргежок чугула апарган деп солун бижээн.

Амерниң херээнин чамдык киржикчилери бо чылдың июньда хай таварышкан ужурунда харысалгага оноажыр кол кижилер болган. Олар үүгле эрге-чагырганы холгаарлап алыр эвес, харын Израиль-биле дайынга аштырышкынга таварышкан ужурунда боттарының харысалгалыын база чажырар деп сорулга салып турган дээрзин «Аль-Ахрам» айытқан. Сүлчээчилер Амерни КАР-ның чепсектиг күштериниң удуртулгазынга катап кирерин бодап турган деп солун демдеглээн. Ол бодалды төөреттиргеи төөн фронт шериглериниң бир кезээниң деткимчезибиле боттандырар сагыштыг турган. Сүлчээге киришкеннерниң аразында — дөртку бригаданың командылакчызы турган Осман Нассар, согугжу отрядтарның командылакчызы турган Галяль Хариди база камгалал министри турган Шамс Бадран ышкаш хөй дээди офицерлер бар.

Олар Синай чартык ортулукка израиль шериглер турарга. сүлчээге киришкеннериң бүгү негелдерин хүлээп алыр болгаш чурттуң иштики айыыл чок чоруунга база чепсектиг күштерге каража таварыштырбас дээш, кандыг-даа дүжүп беришкиннерни кылыр ужурга президент таваржыр деп бодап турган. Сүлчээге киришкеннерниң ыйыдыышкынынга дүжүп бөөриндеи президент Насер черде ойталаар болза, сүлчээчилер боттарының сорулгаларын чедип алырынга чепсектиг күш ажыглаарынга белеп турган.

Төлевилеттингеи үүлгедиглерни ылап-ла август 7-де боттандырар дээн турган. Амер 27-же дүнеде Иншасаже чоруптар ужурлуг, согугжу отрядтарны белеткээр төп аңаа тургустунган турган. Ынчанмыже ол хуусаага 4 шак четкелек турда, Амер бажыңынга турар кылдыр хоругдаткан. а сүлчээнин кол киржикчилери туттуруп хоругдаткан.

ДАШТЫКЫДА

Колумбияның компартиязының медеглели

БОГОТА. (СЭТА). ССРЭ — делегейде социализм системазының болгаш национал-хосталгалыг шинчээшкиниң даяныр күжү ол. Бодунуң догуннап келгеи 50 чылдарының дургузунда ооң чедип алган дуржулгазы Черниң бүгү улустарынга үнелеп четпес байлак эртинези болуп турар. Колумбияның Компартиязының Төп Күүсекчи Комитединиң мында чарлаттынын үнгеи медеглелинде ынча дээн.

Боттарының чурттарын хамаарылга чок догуннаан мурнакчы күрүнелер болдуруп алыр дээш, ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш мөлчүткеи өске-даа массаларының кандыг орук-биле баар ужурлуун Совет Эвилели бодунуң хөгжүп келгеи чартык үүс чыл төөгүзүнүң дургузунда тодаргай көргүзүп бергеи деп медеглелде чугулалап демдеглээн.

Хожудангай чораан, хаанныг Россияны күчүлүг күрүне болдурарынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының чугула рольдуг болганын медеглелде демдеглээн. Совет Социалистиг Республикаларының быжыг эвилели—СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазының могаг чок үре-түңнели. Ленинчи партия дайылдажыышынар шолдерине маадырлыг тулчуушкуннарга болгаш үргүлчү чорудуп келгеи тургузукчу күш-ажылга

1967 ч. Сентябрь 16.
ШЫН
3-КУ АРЫН

КЫДАТТАН КЕЛДИРТКЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Камбоджа күрүнемниң баштыңы Народом Сианук бодунуң төлөөлекчилерин Кыдаттан келдиртир дээнин медеглээн. Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Пномпеньден дыңнатканын ёзугаар алырга, Камбоджаның чейралтедин деткээнин илергейлээн чыскаалчылар мурнунга чүве чугаалааш, Сианук ынча деп медеглээн. «Кыдат эмин эртир хөй алдагдалдар кылып турарын деп Сианук демдеглээн.

«Кыдат бистің иштики хөректеривисти холгаарлаваас болза, ооң-биле дипломаттыг харылзааларын» Камбоджа үспес деп, Народом Сианук ооң ынай демдеглээн.

Хандагайтыда Культура бажыңында улустуң национал хөгжүм херекселдериниң оркестри доктаамал ажылдап турар. Ук оркестр Совет күрүнениң 50 чылынга тураскаараан республиканың уран түүл көрүлдезинге бедик үнелелди алган.

ЧУРУКТА: оркестриң ойнакчылары концерт үезинде.

НАЙЫРАЛ ОРУУ УЗАК

Бистиң интервьювус

Бистиң кожавыс моол өңнүктер-биле Тыванын ажыл-ишчилериниң харылзаалары быжыгып турар. Моон-биле холбаштыр Өвүр районнуң «Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелинин даргазы, моол-совет найырал ниитилелиниң республика салбырының баштаар черинин кежигүнү **Сергей Чыдыг-ыысович СЕДЕН** бистиң корреспондентивистиң айтырыгларынга мынчаар харыылаан:

1. Моол өңнүктер-биле силерниң колхозчуларыңарның харылзаалары кандыг хевирлиг боттанып турар ирги, Сергей Чыдыг-ыысович?

— Найыралдың харылзаалары экономиктиг дузаламчы болгаш культура солчуушкуну хевирлиг быжыгып турар. Сеөлгү чылдарда бис кожавыста моол «Тиилелге» көдээ ажыл-агый каттыжыышкынынга тудуг талазы-биле улуг ажылдарны бүдүрүп дузалашкан бис.

2. Ол тудугларның кол-колун санап болур ирги бе?

— Болур. Бо чылын Саая Самыя баштаан бистиң алды тудугжувус моол көдээ ажыл-агый каттыжыышкынының төвү суурга музейни тутган. Анаа ол ажыл-агыйның төөгүзүн, экономиказын болгаш культуразын көргүзер. Музейни дериирин Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы-биле холбаштырып турар эштер болду. Оон ыңай моол ажыл-агыйга алаян каш кызыл булуңнарны дерип берген бис, төп суурунга сес чыл школазының бажының база тутпаан.

3. А культура харылзаалары ның дугайында нүнү чугаалап болур силер, Сергей Чыдыг-ыысович?

— Бо чылын Улангомнуң төп уруглар ясли-зинге бистиң ясливистен үш кижи чорду. Олар моол өңнүктер-биле дуржулга солчуп, анаа он дөрт хонгаш, элбек сактыышкынныг ээп келгеннер. Саглы школазының башкылары болгаш өреникчилери кожавыста көдээ ажыл-агый каттыжыышкынының төвүнге барып, моол эштерибиле ужуражып, концерт солчуп турар. Бо чылдың июнь айда өңнүктерниң будун бригадазы моол кинолуг, көжер делгелгелиг, концерттиг келген, олар чүгле Саглыга эвес, харын Хандагайтыга, Торгалыгга база чораан. Ол болза эрткен чылын бистиң концерт бригадавыстың моол аймакка чораанының харыызы болган. А мырыңай чоокта чаа бистиң саанчывыс Дөрбет, кадарчы Калгажык олар кожавыста көдээ ажыл-агый каттыжыышкынының дыштаныр бажыңынга он хонукта дыштанып чораан.

4. Моол улус болза малчын улус болгай. Оларбиле силерниң хойжуларыңар, саанчыларыңар, сарлык кадарчылары ужуражып турар ирги бе?

— Ийе, ужуражып турар. Совет болгаш моол малчыннарының төлөөлери болган чок-ла солчуп турар.

5. Совет эрге-чагырганың алдарлыг юбилейинге чедир санныг хонук арткан болгай. Бо төөгүлүг байырлалга совет улус-биле кады бүгү аңы-дуңма социалистиг чурттар, делегейниң депшилгелиг кижилери белетиенип турар болгай. Ол болуушкын силерниң моол эштер-биле харылзаалаларыңарга канчаар илереп турарын?

— Байырлал таварыштыр кожа турар көдээ ажыл-агый каттыжыышкыны-биле төлөөлер солчур бис. Анаа чедирер, көргүзер кол-ла түүлүвүс болза көжер фотоделгелге болур. Бистиң совет колхозтуң тургустунганының төөгүзүн, амгы сайзыралын анаа көргүзер бис. Оон аңгыда баштайгы социалистиг чурттуң ажыл-агыйжы дуржулгазын моол өңнүктерге калбаа-биле таныштырар бис.

Моол өңнүктер бистиң амыдыралывысты, ажыл-агыйжы чедишкиннеривисти, культуравысты улуу-биле сонуургап турар. Октябрьдан төрүттүнген Тыванын амгы хүнү Коммунистиг партиянын болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиказының ачызында чырыткылыг болгаш дас-кежиктиг болу берген. Ол дугайын бис моол өңнүктерге чоргаарал-биле чугаалап, ажыл-агыйывыстың культуравыстың сайзыралын таныштырып, найыралдажыр бис. Совет-моол найыралды быжыглаарынга бистиң үлүүвүс ыңдыг.

АЖЫЛ-ИШ, ИДЕПКЕЙ...

Өвүрнүң күш-ажылчы хөрөөженнери Улуг Октябрьның 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш районнуң мурнунда салдынган сорулгаларны шинтпирлээринге кол күш болуп, тура-соруктуг ажылдап турар.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң хөрөөнге хөрөөжен чоннуң киирип турар үлүг-хуузу чылдан-чылче өзүп турары өөрүнүт. Мурнакчы саанчылар, тудугжулар, эмчилер, кадарчылар болгаш өскедаа мергежилдиг кижилери кол-ла кичээнгейни ажылдың чедишкинин хандырарынче, четпестерни чайладырывче угландырган.

Районда хөрөөженнер чөвүлелдери 8 ай иштинде цинтизи-биле 19 хуралды эрттирип, анаа тургустунган сорулгаларны, ажыл-агыйның арга-дужулгазын чугаалашкан. Өг-бүле бүрүзүнге культурлуг амыдыралды хандырарының айтырыы чугула черни ээлеп турар. Ам үеде малчыннарда 382 өгүүн 362-зинде национал угулзалар-биле каастаан көжегелерни кылган, оларның көскү черлеринде «Октябрьның 50 чылы» деп бижээн. 50 чылдың байырлалында кедер национал торгу тоннарны, ураншевер ээр, түгеннерни кылгылаан. Ылаңгыя торгу тоннар кижи бүрүзүнде кыдыынган.

Чонвуң, ылаңгыя хөрөөженнериниң ортузунга агитас-массалыг ажылдарны чорударынга хөрөөженнер чөвүлелдери улуг киржилгелиг. Маңаа чижек кылдыр «Кызыл тук» колхозта хөрөөженнер чөвүделин (даргазы Нина Дөпен) киирип болур. Ол чөвүлелдің чанында турган лекторлар бөлүүнүң кежигүннери бо чылын янзы-бүрү темаларга 52 лекцияны 9012 кижиге помчаан. Бо ажылга колхозта эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Н. Михайлевич, башкы К. Саая, мал эмчилери М. Бортун-оол, О. Кандан-оол болгаш өскелердаа идепкейлиг киржип турар.

«Кызыл тук» колхозтуң хөрөөженнериниң иниги хуралын 4 удаа эрттиргеш, колхоз бүдүрүлгезинге оларның киржилгезиниң дугайын чугаалашкан. Хөрөөжен чоннуң дыштанылга кежээлерин 5, а диспуттарны 2 удаа организастап эрттирген. Ажылда чедер-четпестерге холбаштырган чугаалажыышкыныны эрттиринге ында партия комитеди (секретары эш Саная) улуг дузаны чедирип турар. Колхозта партия, комсомол, профэвилел организацияларының инициативазын өзугаар хөрөөженнерге хамаарыштыр эрттирген «Аныяк кыстың арынчуурү», «Чараш аажычаң», «Ынакшылды, өг-бүлени хундүле!» деп кежээлер бедик деңнелге эрткен. Культура амыдырал темазынга санитарияның 14 бюлетеннерин база үндүрген. Мыныдыг хевирлиг дээштиг ажылдарның түңнелинде шугумчүлелге таварышкан Сюрюнчап, Тержинмаа, Өлчей, Шалбырак, Биче-уруг чижектиг колхозчулар боттарынга чогуур түңнелди үндүрүп, ам колхоз бүдүрүлгезинге эки ажылдан, четпестерин эткеннер.

Партия райкомунуң хөрөөженнер ортузунга ажыл чорудар килдизи колхозтарда болгаш совхозта хөрөөженнер чөвүлелдери-биле баш удур дугурушкаш, мурнакчыларның дуржулгазын нептередири-биле чыыштарны кылган. Моңу колдуунда-ла дыштанылга кежээлери хевирлиг эрттирген. «Кызыл тук» колхозта мурнакчы тудугжу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Монгуш Серенге, «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжузу Монгуш Севилбаага, «Торгалыг» совхозтуң саанчызы Д. Дыртыкка тураскаараан дыштанылга кежээлериндеш ажыл, амыдыралга ажыктыг кончуг хөй түүлдерни ооң киржикчилери билип алганнар.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунунга бедик үлегер-чижекти көргүзүп, районнуң хөрөөжен ишчилериниң мурнуку одуруунда чорап турар мурнакчылар биске хөй. Аныяк хойжу Уволя Мижит-Доржу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Биче-оол Барынмаа, Натпит Анай-оол, саанчылар: Донгак Курутай, Ооржак Көк, Монгуш Лама-Сүрүң... Оларга бис чоргаарланмышаан, оларның эки түүлдеринге өренип, бот идепкейни көдүрүп, оларга деңнежир дээш ажылдаар апаар бис.

Бистиң ажылывыста чамдык «хөлегелиг» талалар барын миннир ужурлуг бис. Райпода хөрөөженнер бөлүүнүң ажылынга партийжи удуртулганы кошкатканындан хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң белеткеп турар чеминиң шыпары куду, ассортиментизи четпес. Район төвүнүң садыгларының ажылында четпестер хөй. Чонга таарымчалыг байдалды тургузар-биле садыг бүрүзүнге ийи-ийи садыгжыны, анаа немей практикантыларны бызыглаан турда-ла, садыглар хаалчак чорар, ону маңаар чоруктар кайы хөй.

Өг-бүле бүрүзүнге культурлуг амыдыралды нептередир талазы-биле Октябрь байырлалынга уткуштур боттарынга алган социалистиг хүлөөлгелерин күүсетпейн турар кижилер база чок эвес. Ынчангаш бистиң кол сорулгавыс—юбилейге бүгү тала-биле сөңнүг ужуражыры.

П. САЙН,
СЭКП-ниң Өвүр райкомунуң хөрөөженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

САГЛЫ-БАЖЫ

Аялгазы Т. Опар-оолдуу. Сөзү М. Эрес-оолдуу.

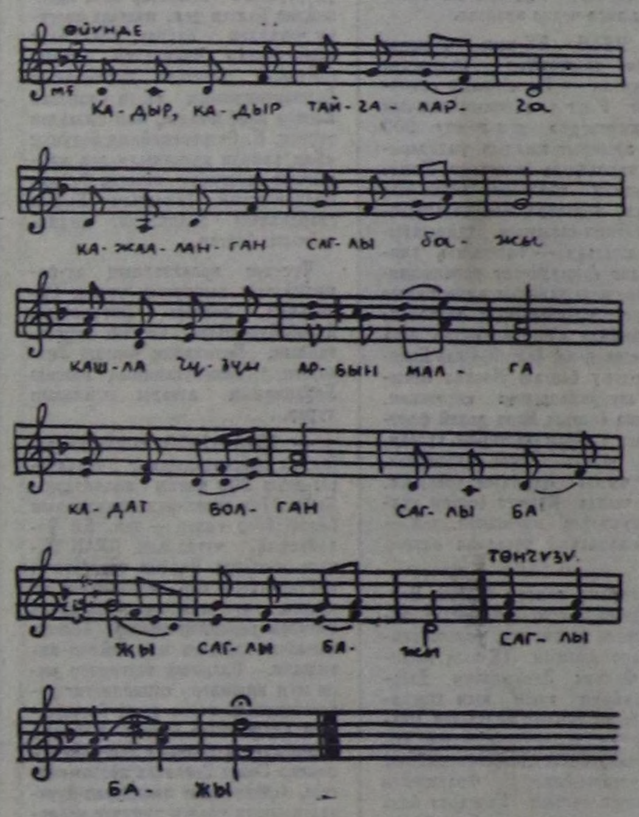

Кадыр-кадыр даглар-биле
Кажааланган Саглы-Бажы.
Каш-ла чүүн арбын малга
Кадат болган Саглы-Бажы.
Сериин салгын тынын чоруур
Сергек-омак кадарчылар.

Аян ыры дыңналып кээр
Ажык чайлаг Саглы-Бажы.
Чингир-ногаан терек сиген.
Чиндиннедир чалгын чыдар.
Чурттаксанчыг, барыксанчыг
Чурумалдыг Саглы-Бажы.

Кыштаглаашкынга белеткелди уткан

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң Ийи-Талда мал кыштагладыышкынына белеткел уттундурган. Эрткен 1966 чылда чамдык чуртталга бажыңнарын кыштың улуг соогунда—декабрь, январь айларда кылгылап, кижилерге болгаш чаш хураганнарга берге байдалды таварыштырып турганын бригадир эш О. Барыймаа эки билир болгай. Ол четпестерни бо чылын база катаптаар деп турары ол бе? Ийи-Талда 7 мун ажыг хой, 260 ажыг инек бар. Хойларны 20 коданга кыштагладыр деп турар. Үш кыштаг кажааларын база малчыннар чурттаар бажыңнарны тудар ужурлуг, олар ам-даа кылын кирдинмээн, ынчангаш мун ажыг баш хойларның кажаазы чок.

Ийи-Талда сүт-бараан фермазының инек болгаш бызаа кажааларының кыры ойлуп дүшкүлей берген. Оларда септелге кыштаймаан болгаш ашталга-дезинфекция чөрүттүнмээн. Эрткен чылын мал кыштагладыышкынына багай белеткениндеш 290 ажыг шөөр мал, 50 ажыг инек, ооң иштинде — 23 бызаа өлүп хораан турган. Моңа ында удуртукчулар чүге үттүп турарларыл? Фермада учётчик чок, ынчангаш ында учёт-отчёт багай. Ооң хараазында хой сүт үрелип турар түүл бар. Чижээ, 20 ажыг бидон саржагны күрүнеге дужаарга, өртең дээш хүлөөн албаан. Сүт, сметана кудар савалар чедишпес. Арыг-шевер-нин байдалы багай.

Малчыннарга чунар бажыңнар тудуп бербээн, олар айайы-биле чунар бажыңга чулунмайн турарлар. Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазынче четче сагыш салбайн турар. Малчыннарның чагыын алган солунналары, журналдары оларга өйүнде четпес. Чижээлээрге, Өдең-Шөлге турган малчыннарга чайның дүргүзүнда солун түүлге ийи катап барган. Мында хойжу бригада эрткен-даа, бо-даа чылын дүк кыргып алырының планын күүсетпээн болгай. Ооң бир кол чылдагааны — эрткен кыжын-даа, чазын-даа малдың ажаалгазын четпес организастап турганы деп саналр ужурлуг, ынчангаш келир кыжын малга бүгү таарымчалыг байдалды тургузар дээш белеткелди холга ап, дүргедедир өй келген-дир.

Улуг Октябрьның 50 чылын байырлаарынга чедир эвээш хонуктар арткан, анаа уткуштур малчыннарның алган социалистиг хүлөөлгелерин күүседир дээш организастыг ажыл база көшкак чорун турар, ол дугайын кыштаглаашкынга белеткелдің багайы херечилеп турар-дыр.

Жданов аттыг колхозтуң баштаар чери, ында партия организациязы бо талазы-биле чоокку үеде шинтпирлиг хемчегни алыр ужурлуг.

Н. ЛОПСАН.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Шын олуруп чаңчыгынар

БИЧИИ уругларның мага болу, дурт-сыны, улуг улуска бодаарга дыка ээлгир (чымчак). Бир эвес школачы кичээл үезинде партага хүн бүрүде шын эвес олурар болза, чоорту оон дурт-сын сөөктери ыргайын, бүгү амыдыралының иштинде күдүгүр, ыргак кижи болуп арттын калыр. Шын эвес олурар чоруктан карак шоо үрелип баксыраар. Номда болгаш кыдыраашта үжүктерни помчууру бергедей боор. Оон уламындан карак шаан кедер ужурга таваржыр. Шын эвес олурар чорук кижинин кадымга улуг хора чедирер. Шак ындыг таварылгадан чайлаар төлөөде школага болгаш бажыңга кичээл кылырда кезээде шын олуруп чаңчыгар херек.

1. Дорт олуруцар. Бажыңар дыка доңгайтпаңар (оорганар ыргайтпаңар). Хөрөөнер-биле столга чөлемиейн, олурган сандайыңарның чөлеңгижин чөлеп олуруңар.

2. Он, солагай талаңарже хыйышпайн, дорт олуруңар.

3. Кыдыраашты шенектен салаалар баштарынга чедир өөрүнүң хемчээли-биле караңардан ол хире черге тудуңар (35 сантиметр).

4. Ийи холдар парта кырынга 45° (градус) хемчээлдиг чыдар, шенектер хостуг болур ужурлуг. Оң холду кыдыраштың кырынга салгаш солагай хол-биле кыдыраашты аяр тудуп алыр. Холдар хостуг чыдар. Столга холдарыңар-биле дыңзыдыр чөлеңмеңер.

5. Буттарыңарны стол тепкижинге ийикпе, азы шала кырынга салып алыңар.

ПАРТАГА ҮР олурганындан, ылаңгыя чаңгыс черге олура чүве бижээнинден школачылар шагзырай берип болурлар. Ынчангаш школачылар кичээлди бижип дооскан соонда башкының айтыышкыны-биле олар сандайның чөлеңгижин чөлеп, холдарны оорганына салып болурлар. Ол ышкаш бажы-биле болгаш холдары, буттары-биле ээлээн каш шимчээшкиннерни кылыры ажыктыг (өөреникчилер башкыларның удуртулгазы-биле ээлээн каш ындыг сула шимчээшкинни кылыр, ол болза күш-культуржу минута-дыр дээрзин башкызы оларга тайылбырлаар ужурлуг). Ындыг күш-культуржу минуталарны класска башкының айтыышкыны-биле чорудар. Бажыңга кичээл кылып олура шагзырай бергенде, школачы ону, боду кылып болур.

ШКОЛАЧЫ КИЖИ шын олурарынга бодун ыяавыла өөредир ужурлуг. Хостуг тынарынга, карак шоозун-баксыратпазынга, шагзыраар чорукту болдурбазынга болгаш чараштыр бижиирингe ол чугула болуп турар.

ШКОЛАЧЫ БҮРҮЗҮ чүгле класска эвес, а бажыңга онаалга күүседип олура шын олурар ужурлуг. Школачыларның бажыңга онаалга кылырда олурар столу эмин эртир бедик эвес, кичээл бижиирде бодунга таарышкан болур ужурлуг. Ол ышкаш буттарын шалага салып алгаш олурарда бодунга өй сандайлыг болза эки. Бо бүгү школачының бажың онаалгазын чараштыр, шын бижиирингe дузалыг. Сандайның мурнуу талазы стол кыдыынче (стол адаа) шала кире берген турар ужурлуг. Шак ындыг стол, сандайга олурып кичээл кылыры школачыга таарымчалыг, ол туруп шагзыравас болгаш дорт сынныг, кадык-чаагай кижи болуп өзер.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чаш уругларны селгүүстедири

Арыг агаарны бар-ла шаа-биле ажыглаары биче чаштарның шын, кадык шыырак кылдыр өзериниге улуг идигин боор. Биче кижилер хөй селгүүстен турган тудум-на оон организми кадык-шыырак, белен туруучал эвес болгаш дүрген өзүүчел болур.

Эмиг эмер уруглар кыжын 2—3 катап ниитизи-биле 3—4 шак иштинде, а оон арай улуглары оон-даа хөй катап селгүүстээр болза эки.

Школа назыны четпээн уруглар эртенги селгүүстээшкинин ыңай-бөөр маннап, ойнап, шанактыг чүнгулап эрттирер ужурлуг. А биче дүш (полдник) соолүнде селгүүстээшкининин үезинде дыка маңнадын ойнатпаза эки.

Хүн ашкан соонда, имиртиннеп келгенде уругну селгүүстедип болур бе?—деп, улус бо-ла айтыргылаар болгай. Ол дээрге шуут албан болур ужурлуг!

Уругну черле ынчаш үргүлчү биче дүш арай четпээн турда селгүүстедири эки, түге дээрге, ол үеде хүн хереленнин ультрафиолеттиг херелдер-биле ээн-не байлак үеин болур. Кыжын-даа, бүргег-боран хүннерде-даа ажык агаар ультрафиолеттиг херелдер-биле байлак болгаш ук херелдер рахитти болдурбазынга эргежок чугула Д витаминин организминиң бүдүрериниге салдарны чедирип турар.

Селгүүстээшкин түгле ультрафиолеттиг херелдер ниити өзүлдезинге ажык дузалыг болзун дээш кылдынар ужурлуг. Ынчангаш хүнүн кайы-даа үезинде селгүүстээри домей улуг ажыктыг.

Кежээки селгүүстээшкин харын-даа мырыңай онза улуг ажыктыг. Кежээ өг-бүленин кежигүннери шупту ыглып келгенде шимээн-даажы аажок апаар болгай. Оон аңгыда приёмник, телевизор ырлан турда биче чаш кижиге дүренчиг болгай. Ынчангаш оон орнунга арыг агаарга селгүүстээри дээре. Ол дээрге, ыглаган, ажынчак кылыктыг, уругларга улам ажык-дузалыг. Ындыг уругларга кежээки селгүүстээшкин үйгу келдирер эмин солуп, нерви системазын оожуктуруп, дыштанырынга улуг ажыктыг. Селгүүстээшкинни ээрэш кижилер чыглыр, арга-арыг черлерге, шолаан кудумчуларга кылыр болза улам эки.

Бүгү-ле аргаларны хереглеп турган, уругнуң арыг агаарга селгүүстээр үезин уладырыы ада-иелерге үмелеп турар бис. Ажы-төлүн иелилер, садиктерден ад салыла дурген-не автобусче далажыр ада-иелер кайы хой. Ие кижи бажында ажыл-агыйынче далажыр-ла харын, ынчалзажок орунуң оода чартык кезиин чадаг кылаштап эртин турза эки.

Уругну селгүүстедирде хевин бодунга таарыштыр кедирери база эргежок чугула. Ада-иелер хептиг «шын», таарыштыр кайчаар кедирериз?— деп, айтыргылаар.

Ол дээрге уругнуң хар-назынындан, агаарның изиг-соогундан, үениң байдалындан хамааржыр апаар. Чамдык уруглар дораан-на шыырыгып доңуучал, а чамдыктары харын дүрген изиргениичел болгай. Бир эвес уруг селгүүстээнинин соонда хөрөөниң кежи чылыг, деритпээн турар болза эки, уругну «шын», таарыштыр кедирген бе дээрзин оон билип алыр. Селгүүстедирде уругнуң аскы-думчуун моюн ораар алы аржыыл-биле дүй шарып, тонунуң кырындан кур куржандырган ажыы чок. Түге дээрге аскы-думчуун дүй шараан аржыыл тыныпка өткеш, тынган агаарны шыгыдыптар, а шык агаар уругга кончуг хоралыг болгай.

Ынчангаш селгүүстээр чорук кончуг ажыктыг. Эки селгүүстеп агаарлап турар болза, биче чаштарга кончуг улуг ужурдузалыг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

ХАМААТЫЛАР!

Күрүнениң 3 хуулуг, иштики удуглуг, 1947 чылда үндүрген чээшкиннериниң талазы-биле хостуг эргилер чээшкиннериниң 3-ку ойнаашкын тиражы болгаш кол 119-ку ойнаашкын тиражы Москва, Рига хоорайларга 1967 чылдың сентябрь 30-де болур. 20-ги немелде ойнаашкын тиражы база болур. Кол тиражка 40 рубльден 5000 рубль чедир хемчээлдиг ойнаашкыннар болур. Ойнаашкыннарның немелде тиражында 10000 рубльдин ойнаашкыннары база бар. Ойнаашкыннарның ээлчеглиг тиражы 1967 чылдың ноябрь 30-де болур. Чээшкиниң бир разрядынга-ла 465020 рубль түңнүг 8500 ойнаашкыннар ойнаттынар.

Күрүнениң 1966 чылда үндүрген 3 хуулуг, иштики удуглуг чээшкининиң талазы-биле ойнаашкыннарының 10-гу тиражы Рига хоорайга болур. Чээшкиниң бир разрядынга-ла чыл дургузунда 4100480 рубль түңнүг 75200 ойнаашкыннар ойнаттынар. Оон иштинде 40 рубльден 5000 рубль чедир хемчээлдиг ойнаашкыннар бар.

Ол чээшкиниң талазы-биле ээлчеглиг ойнаашкын тиражтары 1967 чылдың ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де болур.

Хостуг эргилер чээшкиниң облигацияларын садып алынар.

РЕСПУБЛИКАНЫН АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Революцияның ады-биле» 10. «Фантомас» (2-ги серизы) 12, 2, 4, 5.55, 7.50, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 10, «Дөртен бир» 3, 7, «Дүнекн базымнар» 5, «Өлүрүкчүнүң адын Энгельхен дээр» (1-ги, 2-ги сериялары) 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Малахов курган» 10, 12, 2, «Шыпшын» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.50, 9, «Шуут-ла чажыт» 7.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Колумб» дээр хемеден келген эр» 3, «Хмель ажаап алыышкынында ашактар» 5, «Фантомас» (1-ги сериязы) 3, 7, 9 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Үш кадар ийи» 3, 5, «Иванов дүнезинче оттар» 7, 9 шактарда.

редакциянын адрези:

Кызыл Шетинкин—Кравченко көдүмчүзү, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, каанысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 23-54 агитация болгаш пропаганда килдизинин 37-13, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетөөр килдизинин 22-64, чаза, ажылчын болгаш катаа корреспонденталер база совет гургузут болгаш амыдырал килдистериниң 21-27 иштики информация килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75 корректорларының 27-41, Солун келбейи бөлүмүнүң 32-75 телефонче болгаш

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парадлга эргелелиниң ... Кызыл Шетинкин—Кравченко көдүмчүзү, 1.).

ТС — 01306.

Солун неделяда алды катап үнер